

کتابچکیدہمقالات

ہمایش ملے احمد بن فارس کرسفے

دانشگاه زنجان - شهرداری کرسف

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه زنجان

کتاب چکیده مقالات همایش ملی

احمد بن فارس زهراوی کرسفی

۱۱ و ۱۲ مهر ۱۴۰۳

دانشگاه زنجان - شهرداری کرسف

۰۳۲۲۱-۲۵۱۲۲

برگزارکنندگان

دانشگاه زنجان
شهرداری کرسف

حامیان

دانشگاه شهید بهشتی
دانشگاه تهران
دانشگاه تربیت مدرس
دانشگاه الزهراء
دانشگاه قم
دانشگاه فردوسی مشهد
دانشگاه شیراز
دانشگاه تبریز
پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی
بنیاد ایرانشناسی / شعبه زنجان
ادراه کل فرهنگ و ارشاد اسلامی زنجان
انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
انجمن زبان شناسی ایران
انجمن ایرانی تاریخ / شعبه زنجان

آدرس اینترنتی همایش

<https://ncfz.znu.ac.ir>

اعضای کمیته علمی همایش

حجت رسولی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)
ابوالحسن امین مقدسی (استاد دانشگاه تهران)
فرامرز میرزایی (استاد دانشگاه تربیت مدرس)
احمدرضا خضری (استاد دانشگاه تهران)
خلیل پروینی (استاد دانشگاه تربیت مدرس)
رقیه رستم پور (استاد دانشگاه الزهراء)
احمد خاتمی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)
سید رضا مؤدب (استاد دانشگاه قم)
حسین کیانی (استاد دانشگاه شیراز)
سیدحسین سیدی (استاد دانشگاه فردوسی مشهد)
عباس قدیمی قیداری (استاد دانشگاه تبریز)
علی اصغر قهرمانی مقبل (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)
سید محمدحسن جواهری (استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)
بهرام امانی چاکلی (دانشیار دانشگاه زنجان)
آیتالله زرمحمدی (استادیار دانشگاه زنجان)

دبیر همایش: آیتالله زرمحمدی

دبیر علمی همایش: حجت رسولی

دبیر اجرایی همایش: مجید یوسفی افراشته

اعضای کمیته اجرایی: مسعود بیات، مرتضی حسین زاده، فیض الله شیرازی
اعضای شورای سیاست گذاری: جلال بازرگان، سحر کاوندی، ذکرااله مروتی

فهرست

- ۷..... ابن فارس زهراوی کرسفی در آینه زمان.....
- ۸..... برجسته‌سازی زبانی در کتاب «الصاحبی» ابن فارس (بر اساس نظریه جفری لیچ).....
- ۹..... الجهود اللغویة لابن فارس فی معجم "مقایس اللغة" من منظور آراء العلماء والباحثین (دراسة مقارنة).....
- ۱۰..... زبان‌شناسی تمدن‌ساز در دوره تمدن اسلامی.....
- ۱۱..... سنت فرهنگ‌نویسی در جهان اسلام: مطالعه موردی ابن فارس.....
- ۱۳..... اهمیت واژه‌شناسی در آیات نجومی قرآن.....
- ۱۴..... پدیده نحت (واژه‌آمیزی) در زبان عربی و نقش ابن فارس در آن.....
- ۱۵..... تأملی در مذهب ابن فارس.....
- ۱۶..... بررسی رویکرد احمد بن فارس در ریشه‌شناسی و تبیین تحول معنایی واژگان.....
- ۱۷..... نقد و بررسی کتاب «النیروز» احمد بن فارس زکریا بن حبیب (م: ۳۹۵ق).....
- ۱۸..... نقد و بررسی دیدگاه لغوی ابن فارس پیرامون واژگان قرآنی شیطان و ابلیس با رویکرد معناشناسی تاریخی.....
- ۱۹..... قاموس‌شناسی و بررسی جایگاه مقایس اللغة.....
- نقش ابن فارس و آثار وی در توسعه زبان عربی: بررسی موردی "الصاحبی فی فقه اللغة" و "معجم مقایس اللغة"
۲۰.....
- ۲۱..... بررسی منابع استشهادی ابن فارس در تبیین معانی کلمات در معجم المقایس اللغة.....
- ۲۲..... کنش‌های گفتار در شواهد قرآنی کتاب الصاحبی فی فقه اللغة (نمونه پژوهشی: اسالیب خبری و انشائی).....
- ۲۳..... بازشناسی احوال و اندیشه ابن فارس زهراوی کرسفی.....
- ۲۴..... از ریشه تا شناخت: بازخوانی معجم مقایس اللغة با ابزارهای معناشناسی شناختی.....
- ۲۵..... ضرورت تدوین کارنامه تحلیلی ابن فارس پژوهی.....
- ۲۶..... بررسی تطور معنایی اصول اخلاقی با تأکید بر کتاب متخیر الالفاظ احمد بن فارس کرسفی.....
- ۲۷..... الترادف من منظور ابن فارس الزهراوی فی مقایس اللغة.....
- ۲۸..... تفاوت عاقر و عقیم از منظر ابن فارس.....
- ۲۹..... جستاری در تحلیل و طبقه‌بندی پدیده «اتباع» در پرتو بازخوانی کتاب الإبتاع والمزوجة.....

- درنگی در ماهیت گوهر معنایی، جایگاه آن در معجم مقاییس اللغه این فارس و معرفی ترتیب مقاییس اللغه..... ۳۰
- بررسی ساختار و روش واژه‌نویسی در «مقاییس اللغه» از احمد بن فارس زهراوی..... ۳۱
- تعریف شعر و ارکان آن در نظر احمد بن فارس بر اساس کتاب الصاحبی..... ۳۲
- واکاوی و ریشه‌یابی برخی اسم فعل‌ها در کتاب الصاحبی اثر ابن فارس..... ۳۳
- کارنامه ای از آثار قرآنی و قرآن پژوهان زنجان..... ۳۴
- اشتیاق صغیر در مجمل اللغه ابن فارس..... ۳۵
- مروری بر رساله «ایات الإستشهاد» ابن فارس..... ۳۶
- بررسی سبک نظام‌مند ابن فارس در نگارش مقاییس اللغه و رویکرد نقدی وی..... ۳۷
- اعتبارسنجی ادعای ابن فارس در تشخیص معانی مفرد قرآنی..... ۳۸
- بررسی شرح زندگانی سرامدان علمی کرسف در دوره اسلامی..... ۳۹
- تبیین روششناسی حرفهای «احمد بن فارس» با ابزار تحلیل شبکه اجتماعی..... ۴۰
- زندگی‌نامه و آثار احمد بن فارس..... ۴۱
- احمد بن فارس؛ عالمی برجسته در عصر آل بویه..... ۴۲
- تأثیر عباسیان در تمدن اسلامی در زمانه حکیم ابن فارس زهراوی کرسفی..... ۴۳
- زندگی و زمانه احمد بن فارس..... ۴۴
- ابن فارس زهراوی کرسفی..... ۴۵
- انواع کلام و معانی آنها از دیدگاه ابن فارس..... ۴۶
- بررسی جایگاه معجم مقاییس اللغه در میان معاجم اولیه لغت زبان عربی..... ۴۷
- تأثیر آثار ابن فارس بر زبان عربی..... ۴۸
- نگاهی به زندگی و زمانه احمد بن فارس زهراوی کرسفی و جایگاه وی در پیشگاه تاریخ..... ۴۹

Institutional crisis in The Contemporary Muslim world: and The Relevance of
Ibni Faris's thought and Philosophy..... 50

ابن فارس زهراوی کرسفی در آیین زمان

حجت رسولی

استاد دانشگاه شهید بهشتی، h-rasouli@sbu.ac.ir

چکیده

ابو الحسن احمد بن فارس بن زکریا زهراوی کرسفی قزوینی (۳۲۹هـ.ق - ۳۹۵هـ.ق) از ادیبان و لغت‌شناسان بزرگ قرن چهارم هجری است که بیشتر با عنوان «ابن فارس» معرفی شده است. وی بیشتر در زمینه لغت و لغت‌شناسی شناخته شده، اما وی را هم نحوی و هم شاعر به‌شمار آورده‌اند و سه اثر الصحاح فی فقه اللغة العربیة و مسائلها و سنن العرب فی کلامها و المجمل فی اللغة و معجم مقاییس اللغة از شمار مهم‌ترین تألیفات وی به حساب می‌آید. قرن چهارم هجری، قرن شکوفایی تمدن اسلامی از هر حیثی، شاهد بزرگان و عالمان بی‌شماری در زمینه ادب و لغت و نحو و دیگر علوم است و آثار برجسته فراوانی در این زمینه‌ها پدید آمده است. با توجه به این که ابن فارس یکی از چهره‌های شاخص در این قرن است این سؤال مهم مطرح می‌شود که ابن فارس، به عنوان عالمی که در قرن درخشش ادب در تمدن اسلامی زیسته، از چه جایگاهی از حیث علمی و اجتماعی میان بزرگان و عالمان آن قرن برخوردار بوده و شخصیت و آثار و آراء وی در منابع تاریخی مهم و آثار ادیبان قدیم و حال چه بازتابی دارد. با بررسی آثار ابن فارس همچنین، منابع تاریخی معتبر مشخص شد که وی، به‌طور ویژه در حوزه لغت‌شناسی، اندیشه‌های ناب، پیچیده و نوآورانه‌ای داشته است. بعلاوه ابن فارس مورد توجه پژوهشگران به‌نام عرب در دوره معاصر بوده است، هرچند متاسفانه در محافل علمی کشور ما در قیاس با محافل علمی کشورهای عربی چنان که شایسته این شخصیت بزرگ است مورد توجه قرار نگرفته است.

واژگان کلیدی: ابن فارس کرسفی، الصحاح، لغت‌شناسی، معجم مقاییس اللغة

برجسته‌سازی زبانی در کتاب «الصاحبی» ابن فارس (بر اساس نظریه جفری لیچ)

رقیه رستم‌پور ملکی، نرگس خسروی سوادجانی*

استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران، r.rostampour@alzahra.ac.ir

استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران، n.khosravi@alzahra.ac.ir

چکیده

«احمد بن فارس» (329-395 ه.ق) لغوی، نحوی و ادیب شهیر ایرانی در کتاب «الصاحبی فی فقه اللغة و سنن العرب و کلامها» که در حوزه زبان‌شناسی عربی است، بر برتری زبان عربی بر دیگر زبان‌ها تأکید دارد. این برتری می‌تواند دلایل گوناگونی داشته باشد که از میان آن‌ها می‌توان به امکان برجسته‌سازی در این زبان اشاره کرد. منظور از برجسته‌سازی، به‌کارگیری عناصر زبانی به‌گونه‌ای است که جلب توجه کند، غیرمتعارف باشد و متنی ادبی و هنری بیافریند. از منظر جفری لیچ، زبان‌شناس مطرح انگلیسی (1936-2014) هنجارگریزی و قاعده‌افزایی دو شیوه برجسته‌سازی هستند. این پژوهش که به شیوه توصیفی-تحلیلی و بر اساس نظریه لیچ انجام شده، بیانگر آن است که ابن فارس در کتاب «الصاحبی» به ویژگی‌های گوناگونی از زبان عربی می‌پردازد که می‌توان بخش قابل‌توجهی از آن‌ها را هنجارگریزی در سطوح واژگانی، نحوی، آوایی، نوشتاری، معنایی، گویشی و سبکی به‌شمار آورد و بخشی را نیز قاعده‌افزایی از نوع واژگانی قلمداد کرد. گستردگی انواع برجسته‌سازی زبانی در میان ویژگی‌های زبان عربی حاکی از آن است که این زبان از قابلیت‌های لازم برای آفرینش متون ادبی برخوردار است. ابن فارس با ذکر موارد برجسته‌سازی در کتاب «الصاحبی» نشان می‌دهد زبانی که از این حد از امکانات برای گریز از هنجارها و افزودن به قواعد در راستای تولید متون ادبی برخوردار است، شایسته است عنوان برترین زبان را به خود اختصاص دهد.

واژگان کلیدی: زبان عربی، برجسته‌سازی، هنجارگریزی، ابن فارس، الصاحبی

الجهود اللغوية لابن فارس فى معجم "مقاييس اللغة" من منظور آراء العلماء والباحثين (دراسة مقارنة)

عائشة عهد حورى، رقية رستمپور ملكى

أستاذ المناهج وطرائق تدريس اللغة العربية، كلية التربية، جامعة حلب، حلب، سوريا. Dr.ahed.howri@gmail.com

أستاذ اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب، جامعة الزهراء (س)، تهران، ايران. r.rostampour@alzahra.ac.ir

الملخص

من المعلوم أن معجم "مقاييس اللغة" لابن فارس له فوائد علمية لغوية، لأنه يساعد على تعلم اللغة وتعليمها، إذ فضل على سائر الكتب في المجال ذاته، وعدّ المعجم الوحيد الذي حاول صاحبه فيه إثبات الصلات الدلالية لما تنزع عن أكثر مواد العربية. أما الهدف من تأليفه فكان بيان المعنى، أو المعاني الأصلية المشتركة في جمع صيغ المادة اللغوية وسمّى هذه المعاني الأصول والمقاييس. اعتمد ابن فارس في صناعة المقاييس على مؤلفات العلماء الذين سبقوه في التأليف أمثال: الفراهيدي (العين)، وأبي عبيد (غريب الحديث) و (الغريب المصنف)، (إصلاح المنطق) لابن السكيت، وابن دريد (جمهرة اللغة)، إذ كان أحد العوامل الذي استند عليه ابن فارس في صناعة مقاييسه الذي يقوم على الأصول والاشتقاق، بحيث كان هناك فكرتان، الأولى: فكرة الأصول اللغوية، أو رد جميع صيغ المواد اللغوية إلى الأصل، أو الأصول المشتركة، فعمل على تطبيق على الأصول الثمانية والثلاثية. والثانية: وهي الأصول ما فوق الثلاثي، أي الرباعي والخماسي، وهي فكرة (النحت)، وأقسامه المنحوت، والمزيد، والموضوع وضماً (وضعه تحت عنوان) باب ما جاء من كلام العرب على أكثر من ثلاثة أحرف أوله جيم. لهذا كله هدف البحث إلى تعرف الجهود اللغوية في معجم "مقاييس اللغة" لابن فارس من منظور العلماء والباحثين، وذلك معتمداً المنهج الوصفي المقارن، والاستعانة بأداة تحليل محتوى آراء العلماء والدراسات حول الموروث الحضاري الذي ألفه ابن فارس، لإظهار أهمية معجم "مقاييس اللغة" بين العلماء في القديم والحديث، والنظام الجديد الذي أتى به ابن فارس في ترتيب مواد المعجم، ميزه عن المعاجم الأخرى، ومن أهم النتائج التي تم التوصل إليها: استقى معجم مقاييس اللغة مصادره من خمسة معاجم (العين، الجمهرة، غريب الحديث، والغريب المصنف وإصلاح المنطق)، بحيث كان هناك اتفاق يتعلق بالأصول، والاشتقاق أو النحت، أو التقلبات، والمادة اللغوية، واختلف عنهم بأنه المعجم الذي فاق المعاجم السابقة بهذه الظاهرة اللغوية، عدّ معجم مقاييس اللغة أول معجم يتناول المفردات تناولاً مستنداً إلى فكرة الأصول الدلالية، بحيث أخذ بالمنهج المعياري لما له ترابط بالموروث العربي.

الكلمات المفتاحية: الجهود اللغوية، مقاييس اللغة، معجم العين، جهرة اللغة، إصلاح المنطق، غريب الحديث،

الغريب المصنف

زبان‌شناسی تمدن‌ساز در دوره تمدن اسلامی

فرامرز میرزائی

استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس، f_mirzaei@modares.ac.ir

چکیده

انسان موجودی زبانی است. از این رو پیشرفت جامعه بشری بدون توسعه زبانی امکان‌پذیر نیست و تمدن، به‌عنوان یک پدیده اجتماعی، زاینده زبان خواهد بود. شکل‌گیری تمدن اسلامی که در قرن چهارم به اوج شکوفایی رسید از این امر مستثنی نیست. اگرچه فراوانی دانشمندان دوره تمدن اسلامی شگفت‌انگیز است، اما نقش زبان‌شناسان عربی در ایجاد تحول علمی و استقرار تمدن اسلامی چشمگیر است. خلیل فراهیدی، سیبویه، ابن درید، ابوعلی قالی، سیرافی و ابن فارس و ده‌ها نام برجسته و مشهور زبان‌شناسان قرون دوم تا چهارم توانستند سواد زبانی جامعه را که «بنیان دانش‌ها» نامیده می‌شد، گسترش دهند. نقش سواد زبانی در توسعه علوم گوناگون و زبان‌شناسان در تربیت دانشمندان این دوره بسیار اساسی است. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و با تحلیل محتوای منابع تاریخی و نقد ادبی نشان می‌دهد که زبان‌شناسان نقش برجسته‌ای در تربیت دانشمندان و توسعه زبان عربی، به‌عنوان زبان رسمی تمدن داشتند. این توسعه زبانی نیروی محرکه تمدن اسلامی و شکوفایی آن در قرن چهارم گردید و میراث گرانبهایی برای جامعه بشری به یادگار گذاشت. لذا می‌توان زبان‌شناسی عربی را در قرن‌های دوم تا چهارم «زبان‌شناسی تمدن‌ساز» نام نهاد که موجب شکوفایی تمدن اسلامی در ایران و جهان عرب تا اندلس در اروپا گشت. زبان‌شناسان عربی با گسترش سواد زبانی، ظرفیت زبان عربی را برای پذیرش و هضم فرهنگ و دانش تمدن‌های قدیم فارسی و یونانی فراهم آورد تا این زبان بتواند توانایی لازم برای بیان و تبیین علوم گوناگون تمدن داشته باشد.

واژگان کلیدی: زبان‌شناسی عربی؛ تمدن اسلامی؛ ابن درید، ابوعلی قالی، ابن فارس.

سنت فرهنگ‌نویسی در جهان اسلام: مطالعه موردی ابن فارس

سید حسین سیدی

استاد دانشگاه فردوسی مشهد، seyedi@um.ac.ir

چکیده

فرهنگ‌نگاری ریشه در تمدن بشری دارد. ایرانیان، آشوریان و چینی‌ها دارای سنت فرهنگ‌نویسی بوده‌اند. خاستگاه این سنت به حفظ زبان از بیم زوال باز می‌گردد. اما در میان ملت عرب علاوه بر این، رویکردی دینی یافته است. پیشینه فرهنگ‌نگاری در این میان ملت به نگارش رساله‌های کوچکی باز می‌گردد که بیشتر از باب آفرینش انسان، گیاهان و درختان بوده است. روش بنیان‌گذاران این سنت بیشتر شفاهی و به بادیه رفتن بود و به تدریج روشمند و به جهتی دو مکتب معنا‌گرا و لفظ‌گرا و حتی بنا به شیوه و شخصیت صاحبان آن به مکتب خلیل، مکتب ابوعبید، مکتب جوهری و مکتب برمکی تقسیم شد. این مقاله ضمن بررسی سیر تاریخی به نقد روشی فرهنگ‌ها نیز می‌پردازد.

واژگان کلیدی: فرهنگ‌نگاری، زبان عربی، لغت‌نامه.

ابن فارس زبان پژوه برجسته عربی در قرن چهارم؛ مروری مقایسه‌ای بر «مقایس اللغه» و «الصحاح» جوهری

علی سلیمی

استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه رازی کرمانشاه

چکیده

قاموس‌نویسی نقشی سرنوشت ساز در حفظ میراث عربی داشته است و در این میان، ابن فارس یکی از چهره‌های برجسته این هنر بوده است. او با رویکردی مبتنی بر فقه اللغه و به برکت تسلط و تبحر کم‌نظیری که در زبان و علوم عربی داشت، بانی نو در این مسیر گشود. کتاب گران‌سنگ «مقایس اللغه» حاصل این تلاش است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با مروری مقایسه‌ای میان برخی واژه‌های «مقایس اللغه» با «الصحاح» جوهری، به بررسی جایگاه این اثر در ادب عربی پرداخته است و در صدد پاسخ‌گویی به این پرسش است که تفاوت این دو قاموس، در پردازش و شرح و تبیین معانی واژگان چیست. نتایج پژوهش نشان می‌دهد نسبت به صحت و سلامت واژگان عنایتی ویژه داشته‌اند و این وجه مشترک آن دو بوده است. اما در شیوه پردازش معانی واژگان کاملاً متفاوت عمل کرده‌اند. یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد مقایس اللغه، احصای حوزه یا حوزه‌هایی برای معنای هر واژه در ابتدای بحث است. این اسلوب در جای‌جای کتاب نمایان است که خود نشانی از میزان تبحر نویسنده در جمع‌آوری واژگان پراکنده و قرار دادن آنها در یک نظم منطقی است. این ویژگی، جایگاه مقایس اللغه را به عنوان یک نقطه عطف در تاریخ قاموس‌نویسی عربی ارتقا داده است، به طوری که می‌توان گفت، مقایس اللغه فقط یک قاموس واژگان نیست، بلکه یک کتاب ارزشمند در فقه اللغه قدیم عربی و زبان‌شناسی جدید است.

واژگان کلیدی: فقه اللغه، ابن فارس، مقایس اللغه، جوهری، الصحاح

اهمیت واژه‌شناسی در آیات نجومی قرآن

سعداله نصیری قیداری

استاد دانشکده فیزیک، دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

برای درک معانی آیات قرآن، آشنایی عمیق با واژه‌های آن و مراجعه به واژه‌نامه‌های عمومی و تخصصی در حوزه واژه‌شناسی قرآنی، به عنوان نخستین قدم، بسیار ضروری است. علاوه بر این، تسلط بر قواعد ادبی و فهم معانی متعدد ناشی از اشتقاق‌های گوناگون کلمات و واژه‌ها از الزامات درک عمیق مفاهیم قرآنی است. در این مقاله با استفاده از دانش واژه‌شناسی، برخی از آیات قرآن کریم را بررسی کرده و نشان خواهیم داد که این آیات نه تنها کوچک‌ترین تناقضی با یافته‌های جدید در حوزه تحول ستارگان و سیارات، زمان و گاه‌شماری، مدل‌های کیهان‌شناسی، آغاز و تکوین عالم، حیات برون‌زمینی و... ندارند، بلکه الهام‌بخش پیش‌بینی‌های جدید نیز هستند. این نگرش به آیات قرآن را مدیون تلاش ادبا و لغت‌شناسان زیادی هستیم که آثار ارزشمندی از خود به یادگار گذاشته‌اند. بی‌گمان یکی از درخشان‌ترین چهره‌های ادبیات عرب در سده چهارم و به یک اعتبار همه دوران‌ها ابوالحسین احمد بن فارس بن زکریای کرسفی معروف به ابن فارس است. وی در یکی از روستاهای اطراف قیدار به نام کرسف به دنیا آمده است. در کنار آثار متعدد ابن فارس، کتاب معجم مقاییس اللغه اثری منحصر به فرد ایشان در لغت عربی است. مؤلف در این اثر کوشیده است برای هر ماده، اصول معنایی آن را ذکر کند و مشتقات مختلف آن ماده را به آن اصول برگردانده و معنا کند. این مقاله را با احترام به یاد و نام ابن فارس به همایش بزرگداشت این دانشمند شهیر هدیه می‌کنم.

واژگان کلیدی: واژه‌شناسی، آیات نجومی، ابن فارس.

پدیده نحت (واژه‌آمیزی) در زبان عربی و نقش ابن فارس در آن

خلیل پروینی

استاد گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت مدرس، parvini@modares.ac.ir

چکیده

تاریخ زبان‌شناسی عربی و تحقیق درشاخه‌های مختلف آن با قرآن کریم آغاز می‌شود، چراکه بحث و بررسی در معانی واژگان غریب قرآن کریم، موجب پیدایش لغت‌نامه‌های عربی شد. دیدگاه‌های ابن عباس (اولین مفسر قرآن از میان صحابه) در تفسیر الفاظ قرآن کریم با استناد و مراجعه به شعر جاهلی، باعث پیدایش هسته اولیه فرهنگ‌لغت‌های عربی شد. پس از این مرحله، زبان‌شناسان مسلمان، با مراجعه به میراث ادبی عربی و با سفر به باده به تدوین کتب و رساله‌هایی در موضوع لغات زبان عربی (فرهنگ‌لغت‌ها) پرداختند که کوشش‌های این دسته از زبان‌شناسان کهن مسلمان در فرهنگ‌لغت‌نویسی را می‌توان در سه روش خلاصه کرد: صوتی، الفبایی و موضوعی. اشتقاق یا ریشه‌شناسی یکی از شاخه‌های زبان‌شناسی است که در آن به بررسی اصل و ریشه تک‌تک واژگان هم در شاخه نظری و هم در شاخه عملی پرداخته می‌شود. در بعد عملی این علم، نحوه تولید الفظی از الفاظ دیگر مورد بررسی قرار می‌گیرد که پدیده نحت (واژه‌آمیزی) یکی از انواع اشتقاق است، در اشتقاق مربوط به نحت، نحوه آمیزش دو کلمه و یا ارکان یک جمله و چگونگی پیدایش یک کلمه جدید از آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد که این کلمه جدید، حاوی معنایی است که آن دو کلمه یا آن جمله دارای آن هستند. واژه‌آمیزی انواعی دارد که معروف‌ترین و پرکاربردترین آنها عبارتند از: واژه‌آمیزی فعلی، واژه‌آمیزی وصفی، واژه‌آمیزی اسمی و واژه‌آمیزی نسبی. این پدیده زبان‌شناسی در حوزه تمدن اسلامی اولین بار توسط خلیل بن احمد فراهیدی مورد توجه قرار گرفت سپس جاحظ و دیگران آن را ادامه دادند اما ابوالحسین احمد بن فارس عالم نحو و لغت و ادیب قرن چهارم آن را گسترش داد. او در کتاب مقایس اللغه معتقد است بیشتر واژگان رباعی و خماسی در اثر واژه‌آمیزی به وجود آمده‌اند. وجود پدیده نحت در طول تاریخ زبان عربی باعث پیدایش کلمات جدید، گسترش زبان عربی و پاسخ‌گویی به نیازهای جدید فرهنگستان‌های زبان شده است. این پژوهش درصدد است با سیری در آراء و آثار دانشمندان قدیم و جدید زبان عربی در موضوع نحت، به نقش بی‌نظیر ابن فارس در این زمینه بپردازد.

واژگان کلیدی: زبان‌شناسی عربی، فرهنگ لغت، اشتقاق، نحت، ابن فارس.

تأملی در مذهب ابن فارس

احمد خاتمی

استاد دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

انتساب رجال دینی، علمی و حکومتی به مذاهب و فرق گوناگون از دیرباز امری معمول و متداول بوده است. غرض اصلی از این نوع نسبت‌های نادرست که گاهی در زمان خود شخص نیز صورت می‌گرفته، ممکن است تابع عواملی از جمله اوضاع سیاسی و اجتماعی و یا احساس ناامنی و یا تقویت مذهبی در برابر مذهب دیگر و یا حتی ممکن است ناشی از نوعی ساده‌دلی و خدمت به شریعت با جذب و افزایش طرفداران عالم و نامدار باشد؛ چنان‌که قاضی نورالله شوشتری در «مجالس المؤمنین» این کار را با جدیت و تعصب تمام به کمال رسانده است. ابن فارس (306-395 ق.) که از عالمان برجسته قرن چهارم هجری به‌شمار می‌رود از این قاعده کلی مستثنی نبوده است و گاهی به مسلک شافعی درآمده و گاهی لباس مالکی بر تن پوشانده و گاهی به مذهب شیعه اظهار ارادت کرده است. این مقاله با فرض این‌که احتمال چند مذهبی او منتفی است و شیعه بودنش به صواب نزدیک‌تر است در پی پاسخ به این سوال است که جریان‌ها و رخداد‌های تاریخی پیروی از کدام مذهب را برای ابن فارس تائید می‌کند؟

واژگان کلیدی: ابن فارس، مذهب شافعی، مذهب مالکی، شیعه.

بررسی رویکرد احمد بن فارس در ریشه‌شناسی و تبیین تحول معنایی واژگان

ابوالحسن امین مقدسی، جابر امامزاده

استادتمام گروه زبان و ادبیات عرب دانشگاه تهران، abamin@ut.ac.ir

دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات عرب دانشگاه تهران، jabere12@gmail.com

چکیده

یافتن اولین منشا ظهور یک واژه با تکیه بر زبان معاصر امری ناممکن به نظر می‌رسد اما واکاوی ریشه‌های واژگان و روشن شدن عوامل و شرایط پیدایش آن، داده‌هایی را در اختیار فرهنگ‌نویسان قرار می‌دهد که به آنها کمک می‌کند تا روند تحول آوایی، صوری و معنایی یک واژه را تبیین کنند. ریشه‌شناسی شاخه‌ای از زبان‌شناسی است که هدف آن کشف منشا یک واژه یا شناسایی عناصری است که به شکل‌گیری آن می‌انجامد و این موضوع آن را با حوزه فرهنگ‌نگاری مرتبط می‌کند. تمایل ریشه‌شناسان به مقایسه ساختارهای مختلف زبان‌ها راهی برای کشف قدیمی‌ترین کاربردها و ریشه‌های زبان‌هاست. احمد بن فارس از جمله علمای برجسته‌ی تمدن اسلامی است که در زمینه‌های مختلفی از جمله زبان‌شناسی، ادبیات، بلاغت، اصول و تفسیر تالیفات فراوانی دارد و از مهم‌ترین آثار او کتاب‌های «معجم مقاییس اللغة»، «الصاحبی فی فقه اللغة» است که نقش بسزایی در رشد دانش فرهنگ‌نگاری و ریشه‌شناسی داشته است. این پژوهش که به شیوه توصیفی تحلیلی نگاشته شده به تبیین مبانی نظری ریشه‌شناسی و رویکرد ابن فارس در جمع‌آوری و ریشه‌یابی و تصنیف واژگان در فرهنگ‌نویسی عربی پرداخته است. بر این اساس در مقدمه‌ی پژوهش آثار و زندگی‌نامه این دانشمند را معرفی نموده سپس در مورد مفهوم ریشه‌شناسی و اهمیت آن و رویکرد ابن فارس در ریشه‌یابی کلمات و نظرات پیشینیان و متأخرین در مورد اصول معنایی و ساختاری واژگان مباحثی مطرح گردیده است. در ادامه به تبیین ابعاد مختلف ریشه‌شناسی و معناشناسی واژگان در آثار نویسنده پرداختیم که خود مشتمل بر سه مبحث خواهد بود: روابط معنایی مانند اشتراک، تضاد و ترادف، و معناشناسی واژگانی و یاقتی، و رویکرد ابن فارس در واژه‌سازی به موضوعاتی مانند ترکیب، جایگزینی و وارونه‌سازی. همچنین به موضوع تحول معنایی و دلایل و مراحل مختلف آن از دیدگاه ابن فارس پرداخته و مهم‌ترین جنبه‌های تحول معنایی در آثار وی را مورد بررسی قرار دادیم. از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش تبیین رویکرد ابن فارس در ریشه‌شناسی و کشف روابط معنایی واژه است که در شیوه فرهنگ‌نگاری وی به گونه‌ای خاص برجسته شده و او را از سایر دانشمندان معاصر و حتی متقدمین منحصر به فرد کرده است. او با دانش و مهارت قابل ملاحظه‌ای که دارد توانسته است معانی متفاوت متعلق به یک ریشه‌ی واژگانی را جمع‌آوری کند و بین آنها به واسطه یک ریشه واحد پیوند برقرار کند. و در مواردی که این کار ممکن نبوده است با ایجاد یک معنای جامع‌تر، چند معنای متفاوت را در ذیل آن جای داده است و این کار از طریق ارجاع معانی مزبور به حلقه‌های گمشده‌ی تحول معنایی یک واژه و حوزه‌های معنایی آن صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: ابن فارس، ریشه‌شناسی، تحول معنایی، مقاییس اللغة.

نقد و بررسی کتاب «النیروز» احمد بن فارس زکریا بن حبیب (م: ۳۹۵ق)

بهرام امانی چاکلی

دانشیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان، amani@znu.ac.ir

چکیده

احمد بن فارس از دانشمندان بزرگ قرن چهارم هجری قمری است. آثار فراوان و گوناگونش نشان می‌دهد که او در علوم گوناگون زبان‌شناسی، فقه، حدیث، تاریخ اسلام و نیز در شعر دارای تبخر بود. مطابق گزارشات شرح حال‌نگاران شهرت او در علم لغت و خصوصا در تألیف کتاب «المقایس» می‌باشد. کتابی که نخستین بار در جهان اسلام عنوان «معجم» در قرن چهارم به آن و به تبع آن بر سایر کتاب‌های لغت اطلاق گردید. او دارای آثار فراوان دیگری است که محققان کمتر به آن‌ها اهتمام داشته‌اند از جمله‌ی این آثار کتاب «النیروز» او می‌باشد. این کتاب که توسط عبدالسلام هارون در مجموعه‌ی «الاستشادات» آمده است به شکل مختصر و در حدود ده صفحه بوده و علی‌رغم نام آن موضوعش در ارتباط با معناشناسی کلمه «النیروز» و تمامی کلماتی است که بر وزن «فیعول» در زبان عربی وارد شده است. بررسی تحلیلی و توصیفی این کتاب نشان می‌دهد که سبک نگارش احمد بن فارس در این کتاب همانند لغت‌نامه «معجم المقاییس» بر پایه‌ی استناد و استشهاد بر شعر، قرآن کریم، حدیث و امثال و حکم می‌باشد و از حکایت‌های شیرین تاریخی که رنگ اسطوره‌ای به خود گرفته است خالی نیست.

واژگان کلیدی: ابن فارس، کتاب النیروز، لغت‌شناسی.

نقد و بررسی دیدگاه لغوی ابن فارس پیرامون واژگان قرآنی شیطان و ابلیس با رویکرد معناشناسی تاریخی

فاطمه آبادی، فتحیه فتاحی زاده

پژوهشگر پسادکتری گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران،

f.abadi@alzahra.ac.ir

استاد گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران، f_fattahizadeh@alzahra.ac.ir

چکیده

دو واژه شیطان و ابلیس از واژگان کلیدی در نظام هدایت - اضلال به شمار می‌آیند و از این رو دستیابی به معنای دقیق این مفاهیم از اهمیت بالایی برخوردار است. پژوهش حاضر در تلاش است تا با بهره‌گیری از روش زبان‌شناسی تاریخی و ابزار ریشه‌شناسی به نقد و بررسی دیدگاه‌های لغوی برجسته قرن چهارم احمد بن فارس بپردازد. ابن فارس برای واژه شیطان دو ماده شطن در معنای اصلی دوری و شیط در معنای اصلی هلاکت و سوختن را بدون ترجیح یکی بر دیگری و برای واژه ابلیس ماده بلس در معنای یاس و ناامیدی را پیشنهاد داده است. مطالعه ریشه‌شناسی نشان داد که در تمامی زبان‌های سامی هم‌خوان «ن» در ریشه مرتبط با شیطان در عربی وجود دارد و معنای غالب در این ریشه دشمنی، ایجاد مانع و رقابت است. مفهومی که با کاربردهای قرآنی این واژه نیز مطابقت بیشتری دارد و برخلاف مفهوم «دور شده از حق» که ناظر بر وضعیت خود شیطان است، بر تاثیر وی در هدایت/گمراهی بشر اشاره دارد. واژه ابلیس نیز وام‌واژه‌ای با اصلی یونانی به معنای دروغ‌گو، رهبر شیاطین و ... و غیر مرتبط با بلس در عربی شناسایی شد. این معنی با کاربرد قرآنی واژه ابلیس به عنوان فردی از جن که به دنبال سرپیچی از فرمان خدا دروغ بودن مدعایش در اطاعت فاش شد نیز تطابق دقیق‌تری دارد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، معناشناسی تاریخی، شیطان، ابلیس

قاموس‌شناسی و بررسی جایگاه مقایسه‌ی اللغة

سید محمدحسن جواهری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، s.javahery@gmail.com

چکیده

در فرایند تحلیل واژگان قرآن دو مرحله معناشناسی و کاربردشناسی جایگاه ویژه‌ای دارند و گذر از هر دو مرحله ابزار و قواعد خود را می‌طلبد و بروز هر گونه کاستی در طی این فرایند می‌تواند به نامطمئن شدن فرآورده بینجامد. شناخت مزایای فرهنگ‌های لغت و کاستی‌های آن‌ها و نیز طبقه‌بندی آن‌ها با توجه به نیازمندی‌های ویژه کشف معانی واژگان قرآن، همچنین شیوه داوری بین اختلاف‌های لغویان و طبقه‌بندی کیفی آنان از ضرورت‌های مراجعه به کتب لغت است که به اختصار در این مقاله مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در این مقاله به مهم‌ترین منابع در دو مرحله معناشناسی و کاربردشناسی اشاره و با ارائه مثال متد واژه‌پژوهی به اختصار بیان شده است.

واژگان کلیدی: معناشناسی، کاربردشناسی، ریشه‌شناسی (اتیمولوژی)، اجتهاد در لغت.

نقش ابن فارس و آثار وی در توسعه زبان عربی: بررسی موردی "الصاحبی فی فقه اللغه" و "معجم مقاییس اللغه"

زهره قربانی مادوانی

دانشیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران zghorbani@atu.ac.ir

چکیده

این مقاله به بررسی نقش و تأثیرات ابن فارس، یکی از برجسته‌ترین زبان‌شناسان و معجم‌نگاران دوران اسلامی، در توسعه و گسترش زبان عربی و حفظ انسجام آن می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش تحلیل روش‌های ابن فارس در معجم‌نگاری و فقه اللغه و بررسی تأثیرات گسترده این روش‌ها بر زبان‌شناسان و معجم‌نگاران بعدی است. ابن فارس با تألیف آثاری مانند "معجم مقاییس اللغه" و "الصاحبی فی فقه اللغه"، پایه‌گذار روش‌های نوینی در معجم‌نگاری و تحلیل‌های زبان‌شناسی شد که تأثیرات آن‌ها تا قرون بعدی و حتی به دوران معاصر نیز ادامه یافته است. در "معجم مقاییس اللغه"، ابن فارس با استفاده از روش ریشه‌شناسی به تحلیل و دسته‌بندی لغات پرداخت و نشان داد که هر ریشه معنای اصلی خود را حفظ می‌کند. این رویکرد به حفظ دقت و انسجام زبان عربی کمک شایانی کرد. در "الصاحبی فی فقه اللغه"، او به بررسی دقیق اصول نحوی و صرفی پرداخت و تأثیر متقابل فرهنگ و زبان را تحلیل کرد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که تأثیرات ابن فارس بر زبان‌شناسان و معجم‌نگاران بعدی، به‌ویژه در آثار ابن منظور و جلال‌الدین سیوطی، به‌وضوح قابل مشاهده است همچنین او نه تنها به حفظ و تقویت زبان عربی کمک کرد، بلکه به‌عنوان یکی از بنیان‌گذاران اصلی روش‌های نوین در معجم‌نگاری و تحلیل‌های زبانی، نقش بسزایی در گسترش علم و فرهنگ در تمدن اسلامی ایفا کرد. آثار او همچنان به‌عنوان منابع معتبر و مهم در حوزه‌های مختلف علمی و زبانی مورد استفاده قرار می‌گیرند و تأثیرات او در این حوزه‌ها همچنان پابرجاست. اما رویکردهای او در حوزه‌های صرف و نحو دارای نقاط قوت برجسته‌ای است که به حفظ و تثبیت زبان عربی به‌عنوان یک زبان علمی و دینی کمک کرده است. با این حال، تمرکز زیاد بر ریشه‌شناسی و عدم توجه کافی به تحولات زبانی از جمله نقاط ضعفی است که در تحلیل‌های او مشاهده می‌شود.

واژگان کلیدی: ابن فارس، زبان‌شناسی عربی، الصاحبی فی فقه اللغه، معجم مقاییس اللغه، معجم‌نگاری

بررسی منابع استشهدادی ابن فارس در تبیین معانی کلمات در معجم المقاییس اللغة

حسین مهتدی

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران، mohtadi@pgu.ac.ir

چکیده

لغت‌نامه مقاییس اللغة اثر ابوالحسن احمد بن فارس یکی از مهم‌ترین معاجم لغوی زبان (فرهنگ‌های زبان) عربی به شمار می‌آید و مهم‌ترین کتاب لغت ابن فارس است. مؤلف در این اثر کوشیده برای هر ماده، اصول معنایی آن را ذکر کند و مشتقات مختلف آن ماده را به آن اصول برگردانده معنا کند. نویسنده در این پژوهش بر آن است تا به این سؤال مهم پاسخ دهد: مهم‌ترین منابع استنادی ابن فارس در لغت‌نامه مقاییس اللغة چیست؟ با بررسی این لغت‌نامه این نتایج حاصل شد: پنج منبع اصلی که ابن فارس به آن استناد کرده است عبارتند از: العین از خلیل بن احمد فراهیدی، غریب الحدیث و مصنف الغریب از ابو عبید قاسم بن سلام، اصلاح المنطق ابن سکیت، الجمهرة از ابن درید. علاوه بر این کتب دیگری نیز استناد کرده است. ابن فارس در لغت‌نامه خود برای تبیین معنای کلمات به آیات قرآن و احادیث و اشعار شاعران و ضرب‌المثل‌ها اشاره کرده است. او در استناد به قرآن به نام سوره و شماره آیه اشاره نکرده است و در استناد به حدیث در برخی موارد به راوی حدیث اشاره کرده است و در برخی موارد به راوی حدیث اشاره نکرده است و در استناد به اشعار شاعران در برخی موارد به نام شاعران اشاره نکرده است. نویسنده در این پژوهش با روش استقرائی و توصیفی تحلیلی به بررسی منابع و شیوه استنادی ابن فارس در لغت‌نامه مقاییس اللغة می‌پردازد.

واژگان کلیدی: معجم، لغت‌نامه، مقاییس اللغة، ابن فارس.

کنش‌های گفتار در شواهد قرآنی کتاب الصاحبی فی فقه اللغة (نمونه پژوهشی: اسالیب خبری و انشائی)

علی اکبر نورسیده، علی باقری

چکیده

الصاحبی فی فقه اللغة و مسائلها و سنن العرب فی کلامها از ابن فارس یکی از کتاب‌های زبانی است که معانی بلاغی محتلفی را در سایه اسالیب گوناگون نحوی تشریح می‌کند. یکی از مهمترین اسالیبی که همواره در نحو و بلاغت از نظر ساختار و معنا قابل توجه بوده است، اسالیب خبری و انشائی است. ابن فارس این اسالیب را در باب "معانی الکلام کتاب الصاحبی" خود گنجانده و معانی مختلف مستخرج از آن را در سایه آیات قرآنی تبیین کرده است. از آنجایی که اسالیب خبری و انشائی در علوم قدیم عربی با نظریه کنش‌های گفتار وجه شباهت‌های زیادی دارند پژوهش حاضر سعی دارد شواهد قرآنی این دو مبحث را در سایه کنش‌های گفتار جان سرل مورد واکاوی قرار دهد و مقاصد نهفته در آنها را استخراج کند؛ از این روی برای جمع‌آوری معلومات تا رسیدن به نتیجه مطلوب از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته است. از مهمترین دستاوردهای جستار حاضر این است که اسلوب خبر و انشاء به ترتیب در زمره کنش‌های اظهاری و ترغیبی در بین کنش‌های پنج‌گانه سرل قرار می‌گیرند. کنش‌های اظهاری غالباً قصد کاربر زبان را به صورت مستقیم و کنش‌های ترغیبی که شامل استفهام و امر می‌شود، قصد را به صورت غیرمستقیم عرضه می‌کنند.

واژگان کلیدی: الصاحبی فی فقه اللغة، ابن فارس، جان سرل، کنش‌های گفتار، اسلوب خبر و انشا

بازشناسی احوال و اندیشه ابن فارس زهراوی کرسفی

احمد لامعی گیو، سمیه اقبالی نسب

دانشیار زبان و ادبیات عرب، دانشگاه بیرجند، Ahmad.lamei2@birjand.ac.ir

سمیه اقبالی نسب، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ادبیات تطبیقی دانشگاه بیرجند Somaye.eghbal65@gmail.com

چکیده

ابوالحسین احمد بن فارس بن زکریا بن حیب زهراوی کرسفی، از جمله حکیمان و شاعران مشهور ادب عربی قرن چهارم هجری قمری است. وی در خانواده‌ای اهل علم و ادب ولادت و پرورش یافت. پدر ابن فارس، دانشمند نامور آن زمان و اولین معلم برای فرزندش بود. ابن فارس پس از مدتی راهی سفر شد و از محضر استادان برجسته علوم مختلف را آموخت و در دانش‌های صرف و نحو و لغت تبخّر یافت. ابن فارس علاوه بر آنچه ذکر شد، در شعر و سرودن اشعار نیز توانایی ستودنی داشت و آثاری گرانبها از خود به یادگار گذاشته است. نوشتار حاضر به روش توصیفی تحلیلی با استناد به منابع مکتوب به بازشناسی احوال و اندیشه ابن فارس پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که ابن فارس در علوم نحو، لغت، ادب و ... از سرآمدان و پیشگامان عصر خود بود. او همواره مورد احترام جامعه علمی و فرهنگی و دینی روزگارش بود. او در بیان همواره پیرو نوآوری‌ها و دانش‌های بدیع است؛ زیرا معتقد است که علم باید منجر به کشف‌های جدید شود تا رشد یابد و در این عرصه، آزادانه و خردمندانه، شاعران و دانشمندان زمانه‌اش را می‌ستاید. همچنین او منتقدی دقیق و نکته‌سنج و جزئی‌نگر بوده است و بر پایه موازین علمی نظراتش را بیان می‌نماید.

واژگان کلیدی: ابن فارس، زندگی‌نامه، آراء و اندیشه شاعر.

از ریشه تا شناخت: بازخوانی معجم مقاییس اللغة با ابزارهای معناشناسی شناختی

فریده امینی

استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه الزهرا(س)، famini@alzahra.ac.ir

چکیده

ابن فارس، لغت‌شناس برجسته عرب، در معجم مقاییس اللغة واژه‌های عربی را بر اساس ریشه‌های معنایی مشترک دسته‌بندی کرده است. این رویکرد به او امکان می‌دهد تا ساختار عمیق زبان و روابط معنایی میان واژگان را آشکار کند. مقاله با بررسی شش نظریه اصلی در معناشناسی شناختی، تلاش می‌کند تا شباهت‌ها و تفاوت‌های بین رویکرد ابن فارس و این نظریه‌ها را مشخص کند: هم ابن فارس و هم نظریه‌های شناختی بر اهمیت معانی اولیه و بنیادی واژه‌ها تأکید دارند و این بیانگر اشتراک در تمرکز بر معانی بنیادی است، هر دو رویکرد به ساختارهای معنایی شبکه‌ای و سلسله‌مراتبی معتقدند، به طوری که کلمات در ارتباط با یکدیگر و حول یک مفهوم مرکزی سازماندهی می‌شوند این مسئله بیانگر اشتراک در ساختارهای معنایی است؛ استفاده از استعاره و مجاز به عنوان الگویی برای توسعه معنایی بیانگر اشتراک در بهره‌گیری از الگوهای یکسان در توسعه معنایی قلمداد کرد، از جمله نقاط افتراق می‌توان به تفاوت در پویایی معنا اشاره کرد، ابن فارس بیشتر به ساختارهای معنایی ثابت توجه دارد، در حالی که نظریه‌های شناختی بر پویایی و تغییرپذیری معنا تأکید می‌کنند. وجود تفاوت‌های ظاهری، رویکرد ابن فارس و نظریه‌های جدید معناشناسی شناختی اشتراکات قابل توجهی دارند. هر دو رویکرد به دنبال کشف ساختارهای عمیق زبان و درک بهتر چگونگی سازماندهی معنا در ذهن انسان هستند. کتاب مقاییس اللغة نه تنها یک اثر ارزشمند در زبان‌شناسی کلاسیک است، بلکه می‌تواند به عنوان یک منبع الهام‌بخش برای پژوهش‌های جدید در حوزه معناشناسی شناختی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، مقاییس اللغة، تطبیق نظریات، زبان‌شناسی شناختی، زبان‌شناسی کلاسیک و مدرن.

ضرورت تدوین کارنامه تحلیلی ابن فارس پژوهی

حسین کیانی

استاد بخش زبان و ادبیات عربی دانشگاه شیراز

چکیده

درباره ابن فارس دانشمند بزرگ ایرانی پژوهش‌های فراوانی در ایران و دیگر کشورها انجام شده است. شخصیت علمی ابن فارس به همراه ابهام‌هایی که درباره زندگی و اندیشه ایشان وجود دارد، این فضا را ایجاد کرده است تا پژوهش‌های گوناگونی در پیوند با جنبه‌های فردی و اندیشگانی ابن فارس پدید آید. اما هنوز جنبه‌های دیگری از شخصیت این دانشمند قرن چهارم باقی مانده است. با توجه به فراوانی پژوهش‌ها، ضرورت توجه به نوعی کتاب‌شناسی توصیفی - تحلیلی روشن است تا پژوهشگران به یاری آن بتوانند تصویری روشن از پژوهش‌های انجام گرفته در پیوند با ابن فارس به دست آورند. در این پژوهش تلاش می‌شود تا با الگو گرفتن از کتاب «فرهنگ سعدی پژوهی» نوشته دکتر کاووس حسن لی و کتاب «کارنامه تحلیلی خیام پژوهی» نوشته دکتر کاووس حسن لی و دکتر سعید حسام پور و نیز با بهره گرفتن از روش‌های نوین در کتاب‌شناسی توصیفی - تحلیلی، الگویی در خصوص کتاب‌شناسی و مقاله‌شناسی ابن فارس ارائه شود. بر اساس الگوی پیشنهادی این نوشتار، پژوهش‌های چاپ شده در پیوند با ابن فارس در چهار بخش بررسی می‌شود. بخش مضامین اصلی که در آن محوری‌ترین مطالب آن اثر بازنمایی می‌شود. بخش منابع اصلی در این بخش منابع اصلی که در خصوص ابن فارس استفاده شده است، معرفی می‌شود. بخش نقد و تحلیل که در آن به تحلیل‌های ژرف‌گرایانه و نوآوری‌های اثر اشاره می‌شود. بخش پایانی تأثیرات و پاسخ‌ها است که در آن، چنانچه نوشته‌هایی، اثر مورد نظر را نقد کرده و یا از آن بهره برده‌اند با مشخصات کامل معرفی می‌شود. این پیشنهاد می‌تواند به شکل طرح پژوهشی ارائه شود. محدوده جغرافیایی پژوهش، ایران و کشورهای عربی است و پژوهش‌هایی را در برمی‌گیرد که به زبان فارسی و عربی به نگارش در آمده است.

واژگان کلیدی: ابن فارس، زبان عربی، قرن چهارم، کتاب‌شناسی توصیفی - تحلیلی.

بررسی تطور معنایی اصول اخلاقی با تأکید بر کتاب متخیر الالفاظ احمد بن فارس کرسفی

مرتضی حسین زاده

استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه زنجان، mhoseinzadeh@znu.ac.ir

چکیده

کتاب متخیر الالفاظ یکی از آثار مهم احمد بن فارس کرسفی است که در زمینه انتخاب و استفاده مناسب از واژگان عربی نوشته شده است. همان‌طور که از عنوان آن برمی‌آید، ابن فارس در این کتاب به بررسی واژگانی پرداخته است که از لحاظ معنا، فصاحت و کاربرد در زبان عربی مناسب‌تر هستند. این کتاب به نوعی راهنمایی برای نویسندگان و شاعران است تا بتوانند از واژگان عربی به شکلی صحیح و زیبا استفاده کنند و از نظر بلاغت و فصاحت در کلام خود دقت بیشتری به خرج دهند. هدف اصلی او در این کتاب این است که به مخاطبان نشان دهد چگونه می‌توانند واژگانی را انتخاب کنند که هم از نظر معنایی دقیق باشند و هم از نظر زیبایی و ساختار زبانی، مناسب‌ترین گزینه‌ها را ارائه دهند. از ویژگی‌های کتاب متخیر الالفاظ می‌توان به انتخاب دقیق واژگان، توجه به بلاغت و فصاحت، رعایت ظرایف زبانی و راهنمایی در نوشتار و شعر اشاره کرد. از دیگر ویژگی‌های منحصر به فرد کتاب، توجه به بررسی ریشه‌های واژگان و تطورات معنایی آن‌ها بر اساس ریشه‌های لغوی است. احمد بن فارس تغییرات معنایی‌ای که واژگان در طول زمان تجربه کرده‌اند را بررسی کند. این تطورات معنایی می‌تواند ناشی از تغییرات فرهنگی، اجتماعی یا حتی دینی باشد. به عنوان مثال، یک واژه ممکن است در ابتدا معنای خاصی داشته باشد و با گذشت زمان، معنای آن تغییر کرده و به مفهوم جدیدی برسد. از مهم‌ترین واژگانی که او در این کتاب به آن پرداخته است، نحوه کاربرد اصول اخلاقی در زبان عربی است؛ اصول اخلاقی‌ای مانند صداقت، عدالت، شجاعت و احترام به دیگران. این اصول می‌توانند بر معنای واژگان تأثیرگذار باشند و در تحلیل‌های معنایی مورد توجه قرار گیرند. یکی از جنبه‌های مهم تحلیل واژگان اخلاقی، بررسی کاربرد آن‌ها در متون دینی، اخلاقی و ادبی است. احمد بن فارس ضمن بررسی نحوه استفاده واژگان اخلاقی در متون دینی، به تحلیل چگونگی کاربرد این واژگان در متون مختلف و تأثیرات معنایی آن‌ها بر درک اصول اخلاقی می‌پردازد. تحلیل‌های احمد بن فارس در این زمینه به درک بهتر نقش متون دینی و ادبی در شکل‌دهی و تقویت اصول اخلاقی در زبان عربی کمک می‌کند.

واژگان کلیدی: متخیر الالفاظ، تطور معنایی، اصول اخلاقی، احمد بن فارس کرسفی.

الترادف من منظور ابن فارس الزهراوی فی مقایس اللغة

رضا محمدی

الأستاذ المساعد فی اللغة العربية وآدابها بجامعة ولی عصر (عج)، رفسنجان

الملخص

تعد اللغة العربية من أغنى اللغات في العالم من حيث الثراء اللغوي، فهي تتميز بتنوعها الدلالي وعمقها التعبيري. تشتهر اللغة العربية بقواعدها الصارمة والمنظمة، إلى جانب مرونتها في التعبير وتنوع استخدامات الألفاظ والمفردات فيها، إذ إنها تحتوي على مفردات غنية وتعابير متعددة تمكن الكاتب أو المتحدث من التعبير بوضوح عن أفكاره ومشاعره. ويحظى الترادف بصفته جزءاً أساسياً من ثراء اللغة بمكانة بارزة، إذ يسهم في تنوع استخدام الكلمات والتعابير. يلعب الترادف دوراً هاماً في تحسين الاتساق والوضوح في التعبير، حيث يمكن لاستخدام المفردات المترادفة توضيح الأفكار والمفاهيم بشكل أفضل وإيصالها بشكل أكثر دقة وغنى. كما يعزز الترادف القدرة على التعبير الإبداعي والتنوع في الأساليب اللغوية، مما يسهم في إثراء الخطاب اللغوي وجذب انتباه القارئ أو المستمع. ويعد ابن فارس ذا مكانة بارزة في التراث اللغوي العربي، إذ تُعد مؤلفاته مرجعاً أساسياً لدراسة اللغة العربية وتحليلها، ومن أهم مؤلفاته معجم "مقاييس اللغة" الذي يعد دليلاً شاملاً لمعاني الألفاظ واستخداماتها في اللغة العربية. وعلى الرغم من هذه الأهمية، إلا أن هناك فجوة بحثية في دراسة الترادف في كتابه، حيث لم يتم التركيز بشكل كافٍ على هذا الجانب الهام من التحليل اللغوي. فالترادف يمثل جزءاً أساسياً من استخدام اللغة وتعابيرها، ولذلك فإن دراسته تعتبر ذات أهمية بالغة لفهم البنية اللغوية والتواصل اللغوي بشكل عام. ومن هذا المنطلق، تطرقنا في هذا البحث إلى دراسة الترادف من منظور ابن فارس في معجم مقاييس اللغة، محاولين سد تلك الفجوة البحثية والإجابة على مجموعة من التساؤلات في هذا الصدد بالاعتماد على المنهج الوصفي التحليلي. تشير نتائج الدراسة إلى أن ابن فارس يلجأ إلى الترادف لتوضيح معاني الكلمات في كتابه "مقاييس اللغة" دون الاعتراف بوجوده بشكل مباشر، حيث يستخدم الألفاظ والعبارات المترادفة لتفسير الألفاظ في معجمه. يعكس هذا الأسلوب استراتيجياً لتوضيح المعاني بدقة واستفاضة، مما يعزز فهم القارئ ويوضح له الحقل الدلالي للكلمات. يتفق ابن فارس مع نظرية الترادف التقليدية، حيث تُعتبر المترادفات بدائل أسلوبية تحافظ على المعنى المقصود. كما يستخدم ابن فارس الشواهد الشعرية والثرية، بالإضافة إلى الاستشهاد بالقرآن الكريم والحديث النبوي الشريف، لتوضيح معاني الكلمات والمفردات في سياقات مختلفة.

الكلمات المفتاحية: الترادف، ابن فارس، مقاييس اللغة، نظرية الحقول الدلالية، نظرية السياق، النظرية التحليلية

تفاوت عاقر و عقیم از منظر ابن فارس

آیت‌الله زرمحمدی

استادیار گروه تاریخ تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان

چکیده

نخستین گام برای تشرّف به بارگاه قرآن، معناشناسی واژگان آن است. در حوزه معناشناسی، از مسائل مهمّی که از دیرباز ذهن دلبستگان علوم قرآنی و مفسّران و واژه‌پژوهان را به خود معطوف داشته، مسئله ترادف است. شماری از آنان موافق با ترادف بودند و عدّه‌ای به مخالفت با آن برخاسته‌اند. ابن فارس (395 ق) از کسانی است که در مقام نظر با پدیده هم‌معنایی مخالفت کرده است. این جستار در پی آن است با استمداد از دیدگاه این واژه‌شناس، به تبیین معنای دو واژه «عاقر» و «عقیم» بپردازد؛ چراکه بسیاری از فرهنگ‌نگاران، مفسّران و مترجمان این دو را مترادف پنداشته‌اند. حال آن‌که این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی میان این دو واژه، تفاوت قابل شده به طوری که اولی به معنای «نابارور» است که امکان درمان و باروری دارد اما دومی به معنای «نازا» است که امکان درمان و زایش ندارد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، معناشناسی، ترادف، عاقر، عقیم

جستاری در تحلیل و طبقه‌بندی پدیده «اتباع» در پرتو بازخوانی کتاب الإبتاع والمزاجه

زینب اکبری

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه الزهراء

چکیده

این پژوهش به بررسی جامع پدیده‌های زبانی «اتباع» و «مزاجه» در زبان عربی، با تمرکز ویژه بر آراء ابن فارس، زبان‌شناس برجسته قرن چهارم هجری، در کتاب «الإبتاع والمزاجه» می‌پردازد. ابداع، که در زبان‌شناسی معاصر به عنوان Reduplication شناخته می‌شود، فرآیندی ساخت‌وازی است که در آن بخشی از واژه یا کل آن تکرار می‌شود. این پدیده‌ها در زبان عربی کاربرد گسترده‌ای دارند و دارای کارکردهای دستوری و معنایی متعددی هستند. بر اساس تحلیل آراء ابن فارس، ابداع به سه دسته اصلی تقسیم می‌شود: 1) کلمه تابع معنایی متفاوت از کلمه متبوع دارد، 2) کلمه تابع و متبوع معنای یکسانی دارند، و 3) کلمه تابع هیچ معنا یا اشتقاقی ندارد. در مقابل، مزاجه شامل تغییرات آوایی، صرفی و نحوی است که برای ایجاد هماهنگی بین کلمات صورت می‌گیرد. این مطالعه با ارائه طبقه‌بندی دقیق و منظم انواع ابداع و مزاجه، به بررسی جزئیات و ظرافت‌های بلاغی هر یک از این انواع پرداخته و با ارائه مثال‌های متعدد از متون ادبی، گامی مهم در جهت درک عمیق‌تر این پدیده‌های زبانی برداشته است. نتایج این پژوهش می‌تواند زمینه‌ساز مطالعات تطبیقی بیشتر در زمینه این پدیده‌ها در زبان فارسی و سایر زبان‌ها باشد و به درک بهتر ساختارهای زبانی مشابه کمک کند.

واژگان کلیدی: ابداع، مزاجه، ابن فارس، زبان عربی، زبان‌شناسی، بلاغت اسلامی.

درنگی در ماهیت گوهر معنایی، جایگاه آن در معجم مقاییس اللغة ابن فارس و معرفی ترتیب مقاییس اللغة

سید محمد کاظم طباطبایی سعیدرضا علی عسکری

دانشیار و رئیس دانشکده و پژوهشکده علوم و معارف حدیث دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث پژوهشگر و کارشناس ارشد ادبیات عرب

چکیده

تلاش دیرپای بشر در زمینه فهم معانی واژگان منجر به نگارش کتاب های متعدد توسط ادیبان و واژه پژوهان شد. لغویان، استعمالات و کاربردهای گوناگون یک واژه را در کتاب های خود گزارش نموده و به مخاطبان خود نوید داده‌اند که بیشینه یا تمامی استعمالات یک واژه را گرد هم آورده‌اند. برخی از واژه‌پژوهان مانند احمد بن فارس بن زکریا در کتاب معجم مقاییس اللغة، تلاشی ژرف‌تر از دیگران ترتیب داده و در تلاش بوده تا گوهر و روح معنایی یک واژه را در میان استعمالات متعدد آن یافته و آن گوهر را به منزله نخ تسبیح همه معانی عرضه کند. او در این کتاب خود کوشیده است به یک اصل واحد معنایی دست یابد که می‌تواند توجیهی یکتا برای همه کاربردهای یک واژه باشد. در موارد متعددی او موفق به این امر شده و گاه نیز بیان می‌دارد که به یک معنای واحد دست نیافته اما بشارت می‌دهد که توانسته کاربردهای متعدد را ذیل دو گوهر معنایی یا سه اصل معنایی گرد آورده و توجیه نماید. نوشتار پیش رو ضمن معرفی ابن فارس و کتاب او و تلاش‌های محققان در بستر کتاب او، گوهر معنایی را معرفی نموده و نمونه‌هایی در این زمینه بر پایه کتاب معجم مقاییس اللغة عرضه می‌کند تا تلاش ابن فارس بهتر به چشم آید.

واژگان کلیدی: گوهر معنایی، ابن فارس، مقاییس اللغة، لغت پژوهی، اصل معنایی.

بررسی ساختار و روش واژه‌نویسی در «مقایس اللغة» از احمد بن فارس زهرای

عبدالباسط عرب یوسف‌آبادی

استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه زابل، زابل، ایران، arabighalam@uoz.ac.ir

چکیده

واژه‌نامه‌نویسی یکی از حوزه‌های دانش زبان‌شناسی است که به بررسی نحوه نگارش و تدوین واژه‌نامه‌ها و واژه‌پردازی می‌پردازد. در این حوزه، فرهنگ‌نویسان به جمع‌آوری و توضیح معانی واژگان یک زبان معین می‌پردازند. این کار شامل تعریف‌ها، ریشه‌شناسی، تلفظ‌شناسی، اصطلاحات، و اطلاعات دیگر مربوط به واژه‌ها است. تهیه و تدوین واژه‌نامه‌ها از دیرباز همواره مدنظر اندیشمندان و فرهیختگان جوامع بوده و در این مسیر تلاش و جد بسیار معطوف شده است. از آن جمله می‌توان به واژه‌نامه «مقایس اللغة» اثر احمد بن فارس زهرای کرسفی اشاره نمود. در این پژوهش تلاش می‌شود با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی، روش گردآوری و شرح واژگان در این واژه‌نامه مورد بررسی قرار گیرد. نتایج نشان می‌دهد که ابن فارس این کتاب را بر اساس حروف الفباء و با توجه به حروف اصلی کلمه مرتب کرده است؛ اما آن را تابع چینش خاصی قرار داده است. وی با تکیه بر اصطلاحات لغوی همچون اصل و کلمه سعی کرده است بُن معنایی را در هر ماده بیان نماید؛ بنابراین ابن فارس در این اثر به دنبال اثبات دو مبنا است؛ نخست نظریه بُن معنایی که آن را بر ریشه‌های رباعی مضاعف و ثلاثی تطبیق می‌دهد و دوم نظریه نحت که آن را بر ریشه‌های بیشتر از سه حرف منطبق می‌داند.

واژگان کلیدی: واژه‌نامه، ریشه‌شناسی، ابن فارس، مقایس اللغة.

تعریف شعر و ارکان آن در نظر احمد بن فارس بر اساس کتاب الصحاحی

علی اصغر قهرمانی مقبل

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، a_ghahramani@sbu.ac.ir

چکیده

یکی از مشهورترین آثار احمد بن فارس زهراوی کرسفی کتاب الصحاحی است که آن را با مباحث زبانی با تمرکز بر زبان عربی آغاز کرده و سپس به مسائل نحوی و بلاغی پرداخته و با «باب الشعر» به پایان برده است. هر چند در لابه‌لای باب‌های دیگر به صورت پراکنده از شعر و علم عروض سخن گفته شده است، باب پایانی کتاب بر تعریف شعر و ارکان آن به‌طور ویژه اختصاص یافته است. ابن فارس شعر را این‌گونه تعریف کرده است: «الشعر کلامٌ موزون مقفی دالٌّ علی معنی و یکون اکثر من بیت». همانطور که ملاحظه می‌شود او (به جز عنصر تخییل که در قرون بعد فلاسفه مسلمان به تأثیر از ارسطو به تعریف شعر افزودند) تمامی ارکان شعر را با ایجاز تمام در تعریف خود جمع کرده است. ابن فارس همچنین از یک سو با قید «یکون اکثر من بیت» عبارات موزون افتاده در قرآن و احادیث نبوی را از دایره شعر خارج کرده و آن‌ها را بالاتر از شعر دانسته است و از طرف دیگر با ذکر عبارت مشهور منسوب به ابن عباس یعنی «الشعر دیوان العرب» برای شعر جایگاه ویژه‌ای قائل شده است. از این رو او شاعران را امیران سخن معرفی می‌کند. بالاخره این که ابن فارس از جمله ادیبانی است که شعر را بر اساس زیبایی آن ارزش‌گذاری می‌کند و از این رو اشعار جاهلی را به طور مطلق برتر از اشعار زمان خود نمی‌داند.

واژگان کلیدی: احمد بن فارس، کتاب الصحاحی، تعریف شعر، ارکان شعر.

واکاوی و ریشه‌یابی برخی اسم فعل‌ها در کتاب الصاحبی اثر ابن فارس

ابوالفضل رضایی، الهه رزاقی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، رشته زبان و ادبیات عرب: a_rezayi@sbu.ac.ir

دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات عرب، دانشگاه شهید بهشتی، elaheh.razaqi@yahoo.com

چکیده

اسم فعل یکی از بنیادی‌ترین مباحث و موضوعات مهم صرفی و نحوی در ادبیات عربی است که از نظر ساختاری و شکلی شاکله اسمی و از نظر مفهومی کارکردی فعلی دارد. به عبارت دیگر مقوله اسم فعل امتزاجی از مباحث عمده اسم و فعل بوده که از دیرباز تا کنون توجه ادبا و زبان‌شناسان متعددی را به خود جلب کرده است. اسم فعل کلمه‌ای است که بر فعلی معین دلالت می‌کند و معنی، زمان و عمل آن فعل را به همراه دارد. بدون اینکه علائم و نشانه‌های فعل را دارا باشد یا مانند آن تحت تأثیر عوامل نحوی قرار بگیرد. به عبارتی دیگر می‌توان گفت اسم فعل عامل می‌شود و معمول نمی‌شود. احمد بن فارس، نحوی، لغت‌شناس و از ادیبان مسلمان قرن چهارم صاحب کتاب «الصاحبی» است که این کتاب شامل موضوعات مهم و متعدد زبانی، صرفی و نحوی از جمله اسم فعل است. از ساختار پژوهشی کتاب «الصاحبی» چنین بر می‌آید که شرح لغوی و ریشه‌یابی اسم فعل‌ها با وجود تفاوت‌های ظاهری و معنایی آنها در راستای نظامی هدفمند در پی هم آمده‌اند. بر همین اساس ابن فارس با بررسی ریشه‌ای مفردات، نموده‌های واضحی از انواع اسم فعل را در اختیار مخاطب قرار داده است. این پژوهش با تکیه بر روش توصیفی، تحلیلی به بررسی مواردی از الفاظ اسم فعل پرداخته و پرکاربردترین این موارد تقسیم‌بندی شده است. فایده اصلی این تقسیم‌بندی به همین جهت است که به خوبی می‌توان علل پرکاربردترین هر یک از الفاظ یا عدم آن را بررسی کرد. در این کتاب تعدادی از اسم فعل‌های رایج و مشهور از جمله؛ رُویدَ مورد کنکاش، ریشه‌یابی و تجزیه و تحلیل ساختاری و محتوایی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: ابن فارس، الصاحبی، الصرف و النحو، اشتقاق، اسم فعل، رُویدَ.

کارنامه ای از آثار قرآنی و قرآن پژوهان زنجان

ابوالقاسم اوجاقلو

استادیار گروه معارف دانشگاه زنجان

چکیده

احمد بن فارس زهراوی کرسفی (م 395 ق) چهره ماندگاری است که در پیشانی دانشمندان متقدم جهان اسلام می درخشد. مرجعیت آثار وی در باب فرهنگ و ادبیات عرب به‌ویژه کتاب مقایس اللغة و آثار فاخر دیگری از وی در لغت عرب، فقه اللغة، اختلاف نحویان، فنون بلاغت، نقد و ارزیابی شعر عرب، نیز اعتبار آثار حدیثی وی به‌ویژه کتاب سیرة النبی بر اهل نظر پوشیده نیست. البته آثار وی را می‌توان منابع اصیل در مطالعات لسان عربی و زبان قرآن قلمداد کرد که جایگاه والایی را در حوزه مطالعات قرآنی به‌ویژه واژگان‌پژوهی به خود اختصاص داده است. آثار دیگری از وی که بی‌واسطه به فهم و بیان قرآن می‌پردازد همچون: جامع التأویل فی تفسیرالقرآن به اعتلای وی می‌افزاید. باری این جایگاه از یک سو و طلوع وی از بلاد زنجان از سوی دیگر، همچنین آثار شاخص سایر چهره‌های ماندگار این شهر در حوزه قرآن‌پژوهی، انگیزه‌ای شد برای پیگیری زمینه‌های ظهور این اشخاص و آثار در دوره‌های متقدم، متأخر و معاصر، که به نگارش فهرستی از مجموعه تالیفات و تحقیقات ایشان انجامید. وجود دیگر چهره‌های قرآنی همچون ابوعلی حسن بن علی بن بُندار مقرئ زنجانی، ابوالفرج مقرئ زنجانی، و ابوالمکرم السهروردی در حوزه‌های گوناگون علوم اسلامی در اوج شکوفایی آن در قرون قبل از حمله مغول موجب می‌شود بزرگانی همچون ابن عساکر، ابوطاهر سلفی و ابوالغنائم نسابه به این شهر سفر کنند. شایان ذکر است وجود بیوت منسوب به اهل بیت مطهر علیهم السلام و بارگاه‌های ایشان در زنجان علی‌رغم رسمیت مذهب شافعی، موجب رشد و تقویت باورها و آموزه‌های مکتب شیعه و گرایش و محبت به ایشان بوده که استمرار آن سبب پایگیری سه مکتب و مدرسه در حوزه علوم اسلامی در دوره معاصر شد. این حوزه‌ها در طول بیش از دو قرن منشأ ظهور آثار پرفایده‌ای شده‌اند که برخی از آنها مانند کتاب تاریخ القرآن ابو عبدالله زنجانی میان پژوهش‌های قرآنی معاصر شهرت جهانی دارد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، علوم قرآنی، قرآن پژوهان، زنجان.

اشتقاق صغیر در مجمل اللغة ابن فارس

محمد مهدی غلامی، علی ضیغمی

دانشجوی ارشد ادبیات عربی دانشگاه سمنان، mmahdigholami@semnan.ac.ir

دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه سمنان، zeighami@semnan.ac.ir

چکیده

مجممل اللغة، تألیف ابن فارس، (ت ۳۹۵ق) ادیب و لغت‌دان سده چهارم هجری است. مقدمه، تحقیق و تصحیح این کتاب به قلم زهیر عبدالمحسن سلطان نوشته شده است. مجمل اللغة، کتابی مشهور در زمینه کلمات عربی است، نویسنده در این کتاب به‌جای استفاده از مخارج صداها، واژگان را بر مبنای حروف الفبا تنظیم کرده است. از کتاب مجمل اللغة نسخه‌های خطی کهن و نفیسی از قرن پنجم و ششم باقی‌مانده است. و این کتاب از نخستین کتاب‌هایی است که به ترتیب حروف الفبا در حروف اول و دوم و سوم کلمه تنظیم شده است. چراکه در آن زمان شیوه خلیل بن أحمد و جوهری در معجم‌نویسی رایج بود و شیوه ابن فارس در مجمل اللغة، شیوه‌ای ابتکاری بود. هدف از این پژوهش آن است: نخست به توضیح و تفصیل نسخه خطی مجمل اللغة ابن فارس بپردازیم، تا باتکیه بر این پدیده زبانی، ردپای این پدیده زبانی را در این فرهنگ لغت دنبال کنیم؛ در این مقاله تلاش کرده‌ایم با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی اشتقاق اکبر در مجمل اللغة ابن فارس بپردازیم. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که احمد بن فارس در تدوین معجم مجمل اللغة و در زمینه پدیده زبانی اشتقاق صغیر تحت‌تأثیر هیچ‌کس نبوده و این شیوه را ابتکاری به وجود آورده است. ابتکار داشتن ابن فارس از اینجا مشهود می‌شود که معجم اللغة اولین کتابی که به شیوه حروف الفبا چینش شده است.

واژگان کلیدی: اشتقاق، اشتقاق صغیر، اشتقاق اکبر، مجمل اللغة، ابن فارس.

مروری بر رساله «ابیات الاستشهاد» ابن فارس

مریم احمدی

عضو هیئت علمی گروه معارف دانشگاه زنجان

چکیده

کتاب «ابیات الاستشهاد» به قلم ابوالحسین احمد بن فارس بن زکریا بن حبیب، نحوی، لغوی، ادیب، شاعر و یکی از چهره‌های درخشان ادب عربی در سده‌ی ۴ هجری است. این کتاب یک نسخه خطی نادر است که نخستین بار توسط علامه عبدالسلام هارون کشف شده و در جلد اول کتاب مشهور او با عنوان «نوادراالمخطوطات» در بیست و هفت صفحه گنجانده شده است. این کتاب به طور کلی به استشهاد از ابیات شعر در موقعیت‌های مختلف می‌پردازد به گونه‌ای که اگر فردی با مشکلی مواجه شود یا در موقعیتی خاص قرار گیرد می‌تواند با استفاده از اشعار مناسب به آن اشاره کند. تعداد ابیاتی که در این کتاب به عنوان شاهد ذکر شده به یکصد و چهل و هشت بیت می‌رسد. ابن فارس در انتخاب شواهد شعری تنوع به خرج داده و به شاعران خاصی در یک دوره‌ی محدود اکتفا نکرده است؛ بلکه از اشعار دوران جاهلی تا زمان خود، ابیاتی را انتخاب نموده، بدون توجه به اینکه شاعر آن کیست و تنها هدف وی ارائه‌ی شواهد در جای مناسب آن بوده است. او در این کتاب معمولاً تنها به یک یا دو بیت از هر شاعر استناد می‌کند اما درباره سه شاعر مشهور عرب؛ صولی، فرزدق و جری اشعار استناد شده بیشتر است. بر این اساس کتاب مزبور شامل تجربیات مفید و نکات تربیتی ارزشمندی است که در زمینه‌های مختلفی همچون دوستی، تغییرات زندگی، مدیریت معیشت، رفتار مناسب با دیگران، تشویق به فضایل اخلاقی و هشدار از معایب آن‌ها مطالب قابل تأمل همراه با شواهد شعری متناسب با آن آورده شده است که این موارد می‌توانند در زمره‌ی شعرهای آموزشی یا آموزش و تربیت از طریق شعر قرار گیرند. بنابراین در نوشتار حاضر به معرفی اثر مذکور همت گمارده و در راستای این هدف، پس از بیان شرح حال مختصری از مؤلف، محتوای هر یک مضارب و شواهد آن بیان شده است. تذکر؛ برخی اشتباه‌های چاپی و ملاحظات محتوایی از جمله ارزیابی محتوایی کتاب و ترجمه آن و طرح برخی نقاط ضعف اثر، از دیگر مباحث مطرح شده در نوشتار هستند.

واژگان کلیدی: ابیات الاستشهاد، ابن فارس، شواهد

بررسی سبک نظام‌مند ابن فارس در نگارش مقایسه‌ی اللغه و رویکرد نقدی وی

سعید زرمحمدی، پریسا فیضی

دکتری مطالعات ترجمه عربی دانشگاه تهران

دکتری مطالعات ترجمه عربی دانشگاه تهران

چکیده

احمد بن فارس، یکی از علمای قرن چهارم هجری که کتاب‌های متعددی را بر اساس اسلوبی مشخص نگاشته است و کتاب وی با عنوان مقایسه اللغه مشهورترین کتاب وی به حساب می‌آید. این پژوهش با بررسی شخصیت علمی و زندگانی و زبان نوشتاری ابن فارس آغاز می‌شود و سپس به نظریه اصل معنایی می‌پردازد که به صورت جدی و گسترده توسط ابن فارس مطرح گردید. در این نظریه معنای استعمالی واژه به عنوان اصل و بن شناخته می‌شود؛ به گونه‌ای که معنای اصل با تطور و تغییر هیات واژه باقی می‌ماند. بر اساس نظریه ابن فارس، هر کلمه می‌تواند دارای اصل‌های متعدد معنایی باشد و هر کدام از اصول در فهم عمیق واژه تأثیر بسیاری دارد. سپس در مورد ماده‌های زبانی، توزیع، طبقه‌بندی و شرح آنها صحبت به میان می‌آید. همچنین نحوه ساخت زبانی در نگارش مقایسه اللغه و منابع مورد استفاده ابن فارس در این کتاب و دشواری‌های پیش روی وی در این مهم مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه این پژوهش، امتیازهای این کتاب و موضع ابن فارس نسبت به انتخاب کلمات و عناصر زبانی بیان می‌گردد و اصول ساختار زبانی که ابن فارس به آن اتکا کرده، اصل و فرع، برگردان مشتق‌ها به اصل در مقایسه اللغه بررسی می‌گردد. این پژوهش با روش توصیفی به دنبال بررسی زوایای مختلف کتاب مقایسه اللغه و رویکرد نظام‌مند نویسنده آن و امتیازات و وجه‌های تمایز این کتاب است. در این پژوهش همچنین گریزی به موضع نقدی ابن فارس که بیشترین میزان مواد الفاظ و معانی کتاب وی از دو منبع اصلی العین و جمهره اللغه گرفته شده است، نسبت به الخلیل و ابن درید زده شده است.

واژگان کلیدی: ابن فارس، مقایسه اللغه، سبک‌شناسی، الخلیل، ابن درید.

اعتبارسنجی ادعای ابن فارس در تشخیص معانی مفرد قرآنی

جمال فرزندوحی، اعظم فرجامی، مرضیه امیری

عضو هیئت علمی دانشگاه رازی، farzandwahy@yahoo.com

عضو هیئت علمی دانشگاه رازی، azamfarjami@yahoo.com

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه رازی، marzieamiri95@gmail.com

چکیده

این پژوهش به روشن‌سازی واژه‌هایی از قرآن کریم که همیشه یک معنای ثابت در کل قرآن دارند، می‌پردازد. این مقاله با رویکرد واژگان قرآنی که یک معنا دارند اما در یکجا با توجه به سیاق آیه معنای مفرد دیگری را ایفا می‌کنند در کتاب واژه‌های الافراد ابن فارس به این موضوع پرداخته شده است. ابن فارس این لغات را در کتابی مجزا آورده است که ما ادعای ایشان را در مورد این واژه‌ها با نظرات مفسران و لغویون دیگر نظیر: علامه طباطبایی، ابن عطیه، طبرسی، راغب اصفهانی، علی‌اکبر قرشی و ... مقایسه می‌کنیم. در این مقاله همچنین تلاش شده است که ادعای ابن فارس در مورد این کلمات اثبات شود و تعاریفی از دانشمندان در باب ترادف و معرفی شخصیت ابن فارس و آثارش را مورد بررسی قرار دهد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، ترادف، واژه‌های قرآنی، مقایسه اللغه، الافراد

بررسی شرح زندگانی سرامدان علمی کرسف در دوره اسلامی (با تکیه بر زندگی نامه احمد بن فارس)

الیاس مسلمی، بهرام امانی چاکلی

کارشناس ارشد گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان

دانشیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان. amani@znu.ac.ir

چکیده

ناحیه‌ی زنجان صرف‌نظر از تقسیمات جغرافیایی آن در دوره‌های گوناگون تاریخی ناحیه‌ای دانشمند پرور، علم‌دوست و سرشار از نواندیشی بوده است. وجه تسمیه‌ی این شهر باستانی حکایت از تداوم نسل تاویل‌گرایان زند در دوره‌ی اسلامی با کلان‌فکر اسلامی به ویژه پیش از توفان مغول بوده است. و شاید گزافه نباشد زنجان را خاستگاه اندیشه‌های کهن فکر مهردوستی و نواندیشی تاویلی و تفسیری باورهای دینی نام نهیم. اندیشه‌هایی که در آثار بزرگانی چون؛ شیخ شهاب‌الدین سهروردی، احمد بن فارس و... تجلی یافته است. بررسی و بازنگری شرح و توصیف زندگانی این بزرگان با هدف شناساندن آن‌ها به نسل جدید امری ضروری است. بزرگانی چون ابن فارس که کتاب «المقاییس» وی نخستین کتاب در لغت است که عنوان «معجم» را در زبان‌شناسی عربی به خود گرفت، و بیان مسایل تاریخی و فقهی‌اش به صورت «مقامه» تحوّل در مقامه‌نویسی ادبیات عربی ایجاد کرد.

واژگان کلیدی: کرسف، احمدبن فارس، شیخ شهاب‌الدین سهروردی، دانشمندان کرسف

تبیین روش‌شناسی حرفه‌ای «احمد بن فارس» با ابزار تحلیل شبکه اجتماعی هدایت کارگر شورکی، فاطمه پاک‌نژاد

دکتری تخصصی مدیریت، کارشناس استانداری یزد hkargar@ostanyazd.ir

کارشناس ارشد مدیریت منابع انسانی اسلامی fateme.paknezhad.yazd@gmail.com

چکیده

هدف از این مطالعه توسعه‌ای حاضر که با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد آمیخته (تلفیقی از روش‌های کمی و کیفی) طراحی شده، تحلیل ویژگی‌های روش‌شناسی حرفه‌ای ادیب نام‌آور ایرانی، «احمد بن فارس» با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه اجتماعی است و بدین منظور تلاش می‌شود تا مهم‌ترین خصوصیات روش‌شناسی حرفه‌ای و تخصصی این قرآن‌پژوه مشهور با مطالعه اسناد و منابع علمی شناسایی شوند و در ادامه با تکنیک تحلیل محتوا مورد کدگذاری و دسته‌بندی قرار گیرند. پس از این مراحل که با رویکرد کیفی دنبال می‌شوند، فرایند تحقیق کمی آغاز خواهد شد و طی آن با استفاده از تکنیک تحلیل شبکه اجتماعی و نرم‌افزار UCINET تلاش می‌شود تا چگونگی تعاملات درونی میان شبکه مفاهیم ناظر بر روش‌شناسی حرفه‌ای این دانشمند اسلامی تحلیل و ترسیم شود. در پایان نیز پس از جمع‌بندی و نتیجه‌گیری، پیشنهادهایی در دو سطح اجرایی و پژوهشی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: احمد بن فارس، روش‌شناسی حرفه‌ای، تحلیل محتوا، تحلیل شبکه اجتماعی

زندگی‌نامه و آثار احمد بن فارس

خسرو کمالی سروستانی، مهسا قرجه لو

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی زندگی‌نامه و آثار ابن فارس بر پایه نوشته‌های تاریخ‌نگاران و جغرافی‌دانان مسلمان در سده‌های نخست هجری اختصاص دارد. تلاش پژوهشگر بر آن بوده است تا با بررسی روایات گوناگون زندگی‌نامه و آثار ابن فارس روشن‌تر شود. فرهنگ و تمدن ایران با طلوع اسلام، همچون سرزمینی حاصل‌خیز در اختیار مسلمانان قرار گرفت و تمدن بزرگ ایرانی اسلامی با همکاری ایرانیان توانمند به عصر شکوفایی رسید. صحنه علم و فرهنگ، وسیع‌ترین و پرشورترین میدان‌های خدمات ایرانیان به اسلام است. سرعت پیشرفت و توسعه، کلیت و شمول و همه‌جانبگی، شرکت طبقات مختلف اجتماع، اشتراک مساعی ملل گوناگون، چیزهایی است که اعجاب‌ها را در مورد تمدن اسلامی سخت برانگیخته است. در سه قرن اول اسلام که ایران تحت نفوذ خلفای اموی و بنی عباس اداره می‌شد، ملت ایران در تشریح احکام دینی، ادبی، قضائی، سیاسی و اجتماعی اسلام سعی بلیغ کرد و امهات مسائل را مطرح و آنها را روشن نمود. از چهره‌های درخشان ایرانی ابوالحسین احمد بن فارس را می‌توان نام برد. تحقیق حاضر بر اساس هدف، از نوع بنیادی و بر اساس ماهیت و روش از نوع تحقیقات تاریخی است. روش تحقیقی مورد استفاده در این پژوهش، توصیفی - تاریخی است. روش اجرای این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و مستندنگاری است.

واژگان کلیدی: احمد بن فارس، زندگی‌نامه، آثار

احمد بن فارس؛ عالمی برجسته در عصر آل بویه

امینه مهرابلو، سیده لیلا تقوی سنگدهی

کارشناس ارشد فرهنگ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان . mhrablwamynh@gmail.com

استادیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان. sangdehi@znu.ac.ir

چکیده

ابوالحسین احمد بن فارس بن زکریا بن حبیب یکی از علمای برجسته ایران در قرن چهارم هجری می‌باشد، در این قرن که اوج تمدن اسلامی می‌باشد دانشمندان بزرگی برخاستند که آثارشان تا قرن‌ها پس از ایشان مورد توجه محققان بوده‌است. مساله اصلی این پژوهش که به روش تاریخی و رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام شده‌است بررسی زیست‌نامه ابن فارس و تاثیرگذاری اوضاع زمانه بر اندیشه وی می‌باشد. نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد ابن فارس اندیشمندی است که در زمینه علوم ادبی از جمله صرف، نحو و شعر بویژه علم لغت به تألیف آثار مختلفی پرداختند که از میان این آثار کتاب‌های ایشان در زمینه علم لغت بیش از همه مورد توجه مورخان و پژوهشگران بوده‌است. همچنین شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر قرن چهارم که مصادف با دوره تسلط آل بویه بر دستگاه خلافت عباسی همراه با تسامح بسیار و حمایت از علما بود زمینه را برای ظهور اندیشمندان بزرگ مانند ابن فارس فراهم نمود.

واژگان کلیدی: ابن فارس، شعر، علم لغت، آل بویه، علما و دانشمندان.

تأثیر عباسیان در تمدن اسلامی در زمانه حکیم ابن فارس زهراوی کرسفی

فرهاد کرامت

فیض اله شیرازی

عضو هیأت علمی دانشگاه پیام نور fkeramat@pnu.ac.ir

کارشناس ارشد

چکیده

سده چهارم هجری از درخشان‌ترین روزگاران تاریخ و تمدن ایران و اسلام است. این سده بخشی از دوران طلایی اسلام محسوب می‌شود. در این قرن هنرمندان، دانشمندان، سخن‌وران، فقیهان، نویسندگان، فیلسوفان و پزشکان بزرگی پدیدار شدند که نگاه‌ها و نظریاتشان - تا چند سده پس از ایشان - بر جامعه علمی سایه افکنده بود. همچنین کشاورزی، صنعت و بازرگانی نیز در بسیاری از سرزمین‌های اسلامی رونق داشت و از کرانه‌های دریای چین تا دروازه‌های بیزانس، جولان‌گاه بازرگانان مسلمان بود؛ این دوران اوج و رنسانس تمدن اسلامی گردید ساخت نظام سیاسی در دوران عباسیان تغییراتی به خود دید. وزارت و دیوانسالاری برای اولین بار به کمک قومیت‌های دیگر وارد ساخت حکومت گردید و همین تغییرات باعث انسجام و ثبات در حوزه جهان اسلام گردید و با این حرکت تجارت و اقتصاد رونق گرفت و ثروت‌های زیادی نیز از طرق مختلف از جمله مالیات‌ستانی به دست حکومت افتاد. و در نهایت این متغیرها خود را در بالندگی فرهنگ و علم نشان داد به نحوی که جهان را دربرگرفت؛ در این رابطه نهضت ترجمه حائز اهمیت زیادی بود که بدون دانشمندان لغت‌شناس چنین نهضتی امکان به وجود آمدن نداشته است که حکیم زهراوی کرسفی از پیشوایان این عرصه بوده است. در این مقاله چگونگی این روند بررسی می‌گردد.

واژگان کلیدی: تمدن اسلامی، ابن فارس، عباسیان

زندگی و زمانه احمد بن فارس

لیلا محمدی

استادیار گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر، زنجان، ایران.

Mohammadi_52_history@yahoo.com

چکیده

ابوحسین احمد بن فارس بن زکریا بن حبیب الرازی معروف به ابن فارس از معارف علمای علم لغت و نحوی، ادیب و شاعر است که در دوران اوج اقتدار آل بویه با اندیشه نفی موازین فلسفی و عقلی و تبحر در شعرشناسی که مورد توجه اهل ادب و عرفان و معرفت بوده همچنین با اشراف بر علم لغت مطرح گشت. اهمیت زندگی احمد بن فارس از آنجاست که او بر پایه آیاتی از قرآن کریم در رشته‌های گوناگون چون تفسیر قرآن، فقه، صرف و نحو و نقد شعر آثار و تالیفاتی به رشته تحریر در آورده که مورد توجه علمای زمان خود و بعد آن قرار گرفته است و چهره‌های بزرگ ادبی و سیاسی در مکتب وی پرورش یافته اند. در مقاله حاضر ضمن مروری بر زندگی احمد بن فارس زهراوی، اوضاع فرهنگی و مذهبی روزگار وی مورد اشاره قرار گرفته و کارنامه علمی و فکری وی در مواجهه با اوضاع زمانه بررسی شده است.

واژگان کلیدی: آل بویه، احمد بن فارس، علم لغت، کرسف

ابن فارس زهراوی کرسفی

سعیده اسدی

دانش آموخته کارشناسی ارشد تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه زنجان Saeidehasadi48@gmail.com

چکیده

قرن چهارم هجری را می‌توان عصر درخشان تاریخ ایران بعد از اسلام نامید چرا که با روی کار آمدن حکومت‌های دانش دوستی همچون آل بویه زمینه مناسبی برای تبلور نبوغ ایرانی فراهم آمد. احمد بن فارس زهراوی کرسفی معروف به ابن فارس، لغوی، نحوی، ادیب و شاعر مسلمان این سده است. بیشتر شهرت او مرهون تألیفات او در زمینه لغت و نحو بوده و کتاب «معجم مقاییس اللغه» از مهمترین این آثار است. از ادبای بنام تربیت یافته در مکتب وی می‌توان به صاحب بن عباد وزیر شیعه‌مذهب و ادیب دیلمیان و نیز بدیع الزمان همدانی بنیان‌گذار مقامه‌نویسی اشاره کرد. اما با این حال برخلاف شهرت شاگردانش، در ایران آنگونه که می‌بایست معرفی و شناسانده نشده است. این نوشتار بر آن است ضمن کنکاش در زندگی این حکیم ایرانی - اسلامی، به جایگاه علمی و معرفی آثار او نیز پردازد.

واژگان کلیدی: ابن فارس زهراوی کرسفی، جایگاه علمی، آثار و تألیفات

انواع کلام و معانی آنها از دیدگاه ابن فارس

علی و کیلی

دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه زنجان

چکیده

کلام، حروف گردآمده‌ای است که بر معنایی دلالت می‌کند، به گونه‌ای که هرگاه شنیده شود، مفهوم گردد. ابن فارس کلام را ده قسم دانسته است: خبر، استخبار، امر، نهی، دعاء، طَلَب، عَزْض، تَحْضِیض، تَمَنَّى و تَعَجَّب. اهل لغت، خبر را به معنی اعلام دانسته‌اند، و اهل نظر، آن را کلامی پنداشته‌اند که تصدیق یا تکذیبِ قائل آن جایز است. خبر، خود متضمن معانی زیادی است. تعجب، نفی و نهی از آن جمله‌اند. استخبار همان استفهام است. برخی از مردم تفاوت اندکی میان آنها قائل شده‌اند. امر، به چیزی اطلاق می‌شود که هرگاه مأمور آن را انجام ندهد، عاصی نامیده می‌شود. خود صیغه و قالب امر معانی متعددی دارد. مسأله، وعید، تسلیم، تکوین از آنها هستند. نهی، عنوانی برای لا تَفْعَلْ است. دعاء و طلب مخصوص کسی است که بالاتر از داعی و طالب می‌باشد. عرض و تحضیض، نزدیک به هم‌اند. جز اینکه عرض ارفق و نرم‌تر است و تحضیض اعزم و درشت‌تر. تحضیض، خواستن چیزی است با تحریک و شدت. تمنی، محل اختلاف است. برخی آن را از اخبار دانسته‌اند. تمنی، طلب حصول چیزی است بدون توجه به ممکن یا ممتنع بودن آن و در نهایت تعجب، برتری دادن شخصی از اشخاص یا غیر اشخاص است به وصفی بر امثال او. حاصل آنکه این پژوهش برآن است تا درباره هر یک از انواع کلام و اختلاف نظرهای موجود در آن با محوریت آراء ابن فارس و با روش توصیفی-تحلیلی مورد مذاقه قرار دهد؛ چراکه دانستن انواع کلام و معانی آنها فرایند فهم متون و کلام را هموارتر می‌سازد.

واژگان کلیدی: ابن فارس، اهل لغت، کلام، خبر، امر، نهی.

بررسی جایگاه معجم مقاییس اللغة در میان معاجم اولیه لغت زبان عربی

مهدي افصلي

رئيس مركز تحقيقات زنجان شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران

چکیده

معاجم لغت، از ابتدای پیدایش تاکنون، قالب‌ها و شیوه‌های مختلفی را به خود دیده است. شهرت و ویژگی‌های خاص بعضی شیوه‌ها، باعث شد بسیاری دیگر از معجم‌نگاران از آن پیروی کنند، به نحوی که شیوه مذکور به نام ابداع کننده آن معروف شده و در تاریخ لغت عربی به ثبت رسیده است. دسته‌بندی معاجم زبان عربی می‌تواند با توجه به نوع چینش لغات در هر معجم صورت گیرد، لذا با شناخت معاجم مختلف می‌توان یک دسته‌بندی معقول و قابل استفاده ارائه کرد. این دسته‌بندی با هر عنوانی که باشد در برگزیده ویژگی‌های معاجم زبان عربی است و معرف عملکرد معجم‌نگاران در طول تاریخ می‌باشد. وظیفه اصلی معاجم لغت، گزارش معنای صحیح الفاظ عرب می‌باشد، از این رو بهترین گزارش معنایی، مربوط به معجمی است که مستقیماً با عرب اصیل در ارتباط بوده است و کلمات و معانی مورد نظر را از عرب اصیل گرفته باشد. منبع اصلی این کتاب‌ها، عرب اصیل و بادیه‌نشین بوده و دیگر منبع آن‌ها، کتاب‌های قبلی و دیگر کتاب‌های کوچک یا بزرگ لغوی است که به دست ما رسیده‌اند. مقاییس اللغة یکی از مهم‌ترین معاجم اولیه به شمار می‌رود. کتاب عهده دار بیان ریشه‌های معنایی کلمات است، و در آن، معانی مواد عربی گفته شده است و عموم کلمات در کتاب نیامده است. در این مقاله ضمن معرفی یازده عنوان از معاجم اولیه، به بررسی جایگاه علمی و کاربردی "مقاییس اللغة" و شیوه خاص این اثر پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: معاجم، زبان عربی، مقاییس اللغة، ابن فارس

تأثیر آثار ابن فارس بر زبان عربی

زهرا حسین زاده

فریده احسانی

سطح 3 حوزه علمیه خواهران، معاون فرهنگی مدرسه ایمانیه تاکستان

طلبه سطح 2 حوزه علمیه الزهراء زنجان

چکیده

احمد بن فارس کرسفی، یکی از برجسته‌ترین و تأثیرگذارترین لغویان، نحویان و متخصصان زبان عربی در تاریخ اسلام است. آثار او تأثیرات عمیقی بر زبان‌شناسی، ادبیات عربی و علوم اسلامی گذاشت. روش‌های تحقیق و تحلیل او در زمینه زبان‌شناسی و نحوی به عنوان استانداردهای علمی پذیرفته شد و تألیفات او به عنوان منابع اصلی برای یادگیری و آموزش زبان عربی در نظر گرفته شد. از جمله تأثیرات او می‌توان به این موارد اشاره کرد: 1. توسعه علم لغت‌شناسی که با تألیف معجم مقاییس اللغة به تحلیل دقیق و علمی واژگان عربی پرداخته و روش‌های نوینی را در این زمینه معرفی کرد که تأثیرات عمیقی بر مطالعات لغوی بعدی داشت. 2. پیشرفت علم صرف که آثار او در این زمینه به درک بهتر ساختار کلمات و تغییرات آن‌ها و به توسعه این علم کمک شایانی نمود. 3. تأثیر بر نحویان که با تألیف کتاب‌هایی در این زمینه به تفهیم بهتر قواعد نحوی و بهبود روش‌های آموزشی در این زمینه کمک نمود.

واژگان کلیدی: لغت‌شناسی، مقاییس اللغة، علم صرف، ابن فارس

نگاهی به زندگی و زمانه احمد بن فارس زهراوی کرسفی و جایگاه وی در پیشگاه تاریخ

محمدحسین اصانلو

دکترای تاریخ و مدرس دبیرستان‌های شهر تهران

چکیده

خلافت عباسیان (132ه. - 656ه.) هنگامی که در قرون سوم و چهارم هجری دچار ضعف و افول قدرت گردید، امیران محلی و خاندان‌های حکومتگر از هر سو سر برآوردند و داعیه استقلال یافتند. اندیشه ایجاد یک دولت قدرتمند و احیای مرده‌ریگ باستانی ایران نیز در میان بسیاری از اقوام ایرانی رواج یافت که حاصل آن، تاسیس دولت‌هایی همچون سامانیان (279ه. - 389ه.) و آل بویه (321ه. - 448ه.) بود. با به قدرت رسیدن سلسله‌های ایرانی و قرار گرفتن زمام امور به دست امیران و وزیران دانش‌پرور و علاقه‌مند به آبادانی و استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم، برقراری آرامش و امنیت نسبی و ظهور آراء و اندیشه‌های مختلف علمی و فلسفی که منبعث از فقه و حدیث و پس از آن ادب، شعر، لغت و علوم بلاغی که بیان‌کننده راه و روش زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان است، تمدن ایرانی - اسلامی به اوج رونق و شکوفایی و عصر طلایی خویش رسید و آثار و پیامدهای عمیق و گسترده‌ای بر ایران و جهان اسلام گذاشت. همچنین مهمترین دوره ظهور نویسندگان و ادباء و شعرای بزرگ تازی‌گوی در ایران و دوره رشد و پیشرفت ادب عربی نیز در این سرزمین است. در این دوره آنچه روند رواج و گسترش زبان عربی در ایران را به یکباره سرعت بخشید، ارتباط دوسویه و عمیقی بود که میان شهرهای ایران و عراق برقرار شد. یکی از سرآمدان و دانشمندانی که در احیاء و ارتقای این تحوّل و ترقی علمی و فرهنگی ایران و جهان اسلام نقش بسزایی داشت؛ احمد بن فارس مشهور به زهراوی کرسفی است. این فقیه برجسته، چند سالی را با تحصیل علم فقه، حدیث، نحو، لغت و ادب در شهرهای مختلف ایران و جهان اسلام و رسیدن به حضور امیران و بزرگان عالم‌پرور و علم‌دوست از جمله نوح بن منصور سامانی، فخرالدوله دیلمی، صاحب بن عبّاد طالقانی و ابوالحسین عتبی... در دربار بخارا و شهرری، نام خویش را در شرق و غرب عالم اسلامی گسترده، آثار و تالیفاتش که به زبان و ادب عربی است پیش و بیش از خود او این سرزمین‌های اسلامی را در نوردید.

واژگان کلیدی: احمد بن فارس، کرسف، جهان اسلام، سامانیان، آل بویه.

Institutional crisis in The Contemporary Muslim world: and The Relevance of Ibni Faris 's thought and Philosophy .

Dr. Ajaz Ahmad Lone

Assistant professor of Islamic Sociology, Higher education Jammu and Kashmir,
ajazlone88@gmail.com

Astract

Iran has the legacy of producing great multi-dimensional personalities and among them Ibn Faris, Abul Hussain Ahmad bin Faris bin Zakaria bin Habib has great fame and name, born in Qazvin village of Iran. He was thirsty for learning from the beginning and as it turns out, he did not spare any efforts in this way. Wherever he heard the fame of any teacher, he rushed to him; He studied in Qazvin, Hamadan, Zanjan, Midane, Isfahan and Baghdad and met many professors, and other group akin to him. Several great literary and political figures were among his students in the 4th century. The first of them is Badi al-Zaman Hamedani, the founder of the art of calligraphy, who is said to have learned this art from him, Sahib bin Abbad , a scholar and literary friend of Dilmian, was one of his students, Abul Fatah Ibn Umid, the son of Abul Fazl Ibn Umid, who succeeded his father in the position of minister. Abu Talib Majdal Doulah. Zuhair Abdul Mohsen Sultan has provided a relatively comprehensive list of his student. Some aspects of Ibn Faris's personality can also be considered. He was very indifferent to the affairs of the world, and for this reason, he was always proud of the behavior of his contemporaries, and he was so forgiving that he sometimes even gave the clothes and carpets of his house to the needy. It has been said that he was Shafi'i; But after staying in Ray, he converted to the religion of Malik. His own justification for this change of religion is worthy of consideration, Ibn Faris was bound by the institution of religion, and he followed the edicts of Islamic religious doctrines with letter and spirit, He is a great inspiration for his followers, Ibn Faris lived a valuable and simple life with utmost admiration for his disciples, in contemporary times when we live in a despondency and monotony and the majority of Muslim world is under the shadow of stagnation, the neo-imperialistic powers are creating the atmosphere of threat and mockery for the Muslim world, the thought and

philosophy of Ibn Faris can be new and fresh air for the Muslim world to strengthen and reform their institutions and society, taking the thought and philosophy of this legendary medieval Iranian Philosopher, the paper shall also focus on the social tenants of Ibn Faris's thought, and we shall ponder on the various sociological dimensions of Ibn Faris's Philosophy for mitigating the contemporary Intuitional crisis in the Muslim world.

Key words: Sociological, Religion, Contemporary, Philosophy, Muslim, Institutional.